

STYCZEŃ 1923

NR 1

POLSKI PRZEGLĄD KARTOGRAFICZNY

THE POLISH CARTOGRAPHICAL
REVIEW (QUARTERLY)

LA REVUE CARTOGRAPHIQUE
POLONAISE (TRIMESTRIELLE)

WYCHODZI KWARTALNIE POD REDAKCJĄ PROF. E. ROMERA

SOMMAIRE

TREŚĆ

CONTENTS

OD REDAKCJI — AVIS DE LA REDACTION

STAN PRAC NAD MAPĄ POLSKI 1:100.000 — MAP OF POLAND

TOPOGRAFICZNE MAPY POLSKI — CARTES TOPOGR. DE LA POLOGNE.

NR 1—21

POLITYCZNE MAPY POLSKI — CARTES POLITIQUES DE LA POLOGNE.

NR 22 - 38

MAPY EUROPY — CARTES DE L'EUROPE. NR 39—51

MAPY SĄSIEDNICH KRAJÓW POLSKI — CARTES DES ETATS VOISINS
DE LA POLOGNE. NR 52—62

MAPY ETNOGRAFICZNE — CARTES ETHNOGRAPHIQUES. NR 63—77

BIBLIOGRAFJA

LWÓW-WARSZAWA

KSIAŻNICA POLSKA TOWARZYSTWA NAUCZYCIELI SZKÓŁ WYŻSZYCH

1923

„POLSKI PRZEGLĄD KARTOGRAFICZNY“ WYCHODZI KWARTALNIE.
PRENUMERATA ROCZNA (NA 4 ZESZYTY) WYNOSI: WPŁACONA
W CIĄGU PIERWSZEGO KWARTAŁU 4000 MP; WPŁACONA PO PIERW-
SZYM KWARTALE WYNOSI CZTEROKROTNĄ KWOTĘ CENY ZESZYTU
ODNOŚNEGO KWARTAŁU. — CENA ZESZYTU PIERWSZEGO 1000 MP.
PRENUMERATA ROCZNA (NA 4 ZESZYTY) WYNOSI ZA GRANICĄ
4 FRANKI SZWAJCARSKIE.

REDAKCJA: PROF. E. ROMER, LWÓW, UNIWERSYTET, INSTYTUT
GEOGRAFICZNY. — ADMINISTRACJA: „KSIĄŻNICA POLSKA“
T-WA NAUCZYCIELI SZKÓŁ WYŻSZYCH, LWÓW, CZARNIECKIEGO 12.

POUR L'ABONNEMENT, ON EST PRIÉ D'ADRESSER „KSIĄŻNICA
POLSKA“, 12 CZARNIECKIEGO, LWÓW, POLOGNE. — ABON-
NEMENT ANNUEL (QUATRE FASCICULES) 4 Frs MONNAIE SUISSE.

OD REDAKCJI

Postanawiając wydawać kwartalnik naukowy, poświęcony polskiej kartografii, imam się nie tylko trudnego zadania, ale, co więcej, zadania, dla którego nie łatwo znaleźć uzasadnienia. W historii polskiej cywilizacji nie znajdujemy wiele momentów, w których kartografja stała na poziomie właściwym innemu krajom Europy, a w ostatnim stuleciu, w latach niewoli, była kartografja polska w zupełnym upadku. Przed laty wydawałem bibliografję literatury odnoszącej się do fizjografji ziem dawnej Polski. Bibliografją tą objąłem produkcję naukową z lat 1890 do 1905. Wykazałem w niej 11.310 tytułów, w czem 491 prac kartograficznych (*Kosmos*, Lwów, 1897—1908). Podczas, gdy w poszczególnych dziedzinach wiedzy geograficznej i fizjograficznej, przypadało na prace ogłoszone w polskim języku od 21 do 48%, to na prace kartograficzne przypadało tylko 14%, a i w rzędzie tych kart, które były własnością polskiej literatury, mało było publikacji bardziej wartościowych, lub posiadało dla jakiegokolwiek przyczyny znaczenie donioslejsze.

Ten niski stan rozwoju kartografji polskiej nie uległ zmianie do wybuchu wojny światowej. Czyż może być odrazu inaczej? Oto pytanie, które poważnie kwestjonuje uzasadnienie dla wydawnictwa perjodycznego, poświęconego polskiej kartografji, w dodatku wydawnictwa, które odrazu pragnęłoby służyć nie tylko celom informacji swoich, ale także i obcych.

Otóż faktycznie cel, który przedsięwziętem podejmując się tego wydawnictwa, jest tylko jeden, sam przez się dostatecznie wielki, a to podniesienia kultury karty geograficznej w Polsce, podniesienia poziomu

AVIS DE LA RÉDACTION

Me décidant à la publication d'une revue périodique scientifique, consacrée à la cartographie polonaise, j'aborde une tâche non seulement difficile, mais qui, en plus, n'est pas aisée à être motivée. Dans l'histoire de la civilisation polonaise, nous ne trouvons pas beaucoup de moments où la cartographie se trouva à un niveau égal à celui du reste de l'Europe, et au cours du dernier siècle, pendant les démembrements de la Pologne, la décadence de la cartographie polonaise fut complète. Dans le temps, je publiais une bibliographie des oeuvres traitant la physiographie des territoires de l'ancienne Pologne. Cette bibliographie embrassait la production scientifique de la période de 1890 à 1905. J'y ai énuméré 11.310 titres, dont 491 travaux de cartographie (cf. *Kosmos*, Léopol, 1897—1908). Tandis que, dans les divers domaines géographiques de la région considérée, le chiffre de travaux publiés en langue polonaise s'élevait à 21—48%, celui de travaux cartographiques n'était que de 14%; et même, au nombre des cartes qui appartenaient à la littérature polonaise, il y avait peu de publications qui fussent d'une valeur et d'une importance considérables.

Cet état bas du développement de la cartographie polonaise n'a pas changé jusqu'à la guerre mondiale. Peut-il en être du coup autrement? Voilà la question qui met sérieusement en doute la raison d'être d'une publication périodique consacrée à la cartographie et qui, en plus, voudrait avoir pour but d'informer non seulement nous autres Polonais, mais en même temps l'étranger.

En effet, le but où je tends, en entreprenant ma publication, est un seul, assez con-

naukowego mapy, ilustrującej problemy geograficzne Polski.

Temu celowi służyć będzie *Przegląd*, usiłując przeprowadzić możliwie kompletną bibliografię kartograficzną polską, a następnie dać krótką, możliwie fachową i przedmiotową ocenę. Programu szczegółowego nie rozwijam, bo mniemam, że już pierwszy zeszyt pisma, wydany w warunkach niekorzystnych, bo zrazu tylko siłami Instytutu Geograficznego Uniwersytetu we Lwowie, program ów wypełnia i wiernie go demonstruje.

A teraz kilka słów odpowiedzi na pytanie, tak wprost się narzucające, dlaczego pismu, które ilustruje ubóstwo polskiej kartografii, nadaje charakter, sit venia verbo, międzynarodowy, dlaczego tę nędzę niosę i demonstruję obcym. Są dwie przyczyny, które mię do tego skłoniły. Niski poziom kultury mapy w Polsce sprawia, że często karty mało wartościowe zdobywają sobie niezasłużony rozgłos i rozpowszechnienie. Rzeczowa, więc w takim przypadku ujemna ocena może wywołać z łatwością nieporozumienie. Ten sam wszakże sąd powtórzony, względnie streszczony w języku międzynarodowym, dodaje mu z jednej strony powagi, a z drugiej strony daje autorowi mapy niejaka gwarancję bezstronności recenzenta, który musi się liczyć z możliwością rewizji jego sądu przed szerszym i ukwalifikowanym forum międzynarodowych znawców.

Ale jest jeszcze inna przyczyna, która mię skłoniła do zwrócenia się ku obcym fachowym kolegom w sprawie polskiej kartografii. Ponieważ kartografia ziem polskich znajdowała się od półtora wieku w rękach państw zaborczych, wykonywana przez wrogów społeczeństwa i polskiej cywilizacji, przeto pomijając stosunki rzeźby terenu i stosunki komunikacyjne, doniosłe i dla wrogich w Polsce rządów, a przeto badane i przedstawiane z wiernością i dokładnością, na jaką poszczególne rządy stać było, wszystkie inne elementa kartograficzne, przedewszystkiem nazwy polskie uległy w ciągu wieku zupełnemu zniekształceniu i sfałszowaniu. Śladem wrogich, ale oficjalnych publikacji poszła kartografia całego świata. Walczyć przeciw temu nadużyciu, zwracać uwagę na względnie niską kulturę mapy terytoriów polskich, *zwłaszcza w kar-*

sidérable par sa nature même: c'est d'élever la culture de la carte géographique en Pologne, d'élever le niveau scientifique de la carte qui présente les problèmes géographiques de la Pologne.

Tel sera le but de la *Revue* qui va tacher de dresser une bibliographie la plus complète possible de la cartographie polonaise, avec une critique concise et objective. Je n'en développe pas un programme détaillé, parce que je pense qu'il est mis à jour et réalisé parfaitement par le premier numéro même, publié dans des conditions défavorables, à savoir uniquement par les membres de l'Institut de Géographie à l'Université de Léopol.

Et maintenant, voici en quelques mots la réponse à la question qui s'impose, pourquoi je donne à une revue qui démontre la pauvreté de la cartographie polonaise, le caractère — lâchons le mot — international, pourquoi je fais voir cette misère à l'étranger. Il y avait deux motifs qui m'ont déterminé à le faire. D'abord, à la suite du niveau bas de la culture de la carte en Pologne, il arrive souvent que des cartes, d'une valeur fort restreinte, acquièrent une renommée imméritée et sont très répandues. Or, une critique objective qui, dans notre cas, doit être négative, pourrait produire des malentendus. Mais la même opinion répétée, même en abrégé, dans une langue internationale acquiert, d'une part, de l'autorité, d'autre part, elle fournit à l'auteur de la carte en question une certaine garantie de l'impartialité, de la revision de cette opinion par celle des spécialistes qualifiés de tous les pays.

Mais il y avait encore un second motif qui m'a déterminé à m'adresser à mes collègues étrangers dans la question de la cartographie polonaise. Comme la cartographie des territoires polonais se trouvait, depuis un siècle et demi, entre les mains des états copartageants, exécutée par des ennemis du peuple polonais et de sa civilisation, ce n'étaient que le relief du terrain et la situation des moyens de communication, comme importants même pour les gouvernements hostiles à la Pologne, qui étaient examinés et présentés avec une exactitude, dont les gouvernements respectifs ont été capables;

tografii syntetycznej nauki światowej, będzie jednym ze zadań, które sobie *Polski Przegląd Kartograficzny* postawił za naczelne.

A wreszcie prócz tych zadań, które się nam nasuwają już dzisiaj, wierzymy święcie w żywotność ducha polskiego społeczeństwa i nauki, wierzymy, że i w kierunku produkcji kartograficznej wnet podniesiemy się z upadku i że w stosunkowo niezbyt długim czasie nie tylko o ubóstwie naszym donosić będziemy.

Lwów, dnia 1 października 1922.

Dr Eugenjusz Romer
prof. geogr. Uniw. Jana Kazimierza
we Lwowie

par contre, tous les autres éléments de cartographie, avant tout la nomenclature polonaise, ont été, au cours du siècle, déformés et faussés. Ces publications polonophobes mais officielles furent imitées par la cartographie de tous les pays. Lutter contre cet abus, attirer l'attention de tous à l'état relativement bas de la cartographie des territoires polonais, surtout dans la cartographie synthétique de la science internationale — voilà la tâche principale de la *Revue Polonaise de Cartographie*.

Et enfin, à part de ces tâches qui nous s'imposent déjà aujourd'hui, nous croyons fermement en la vitalité de l'esprit polonais et de la science polonaise. Nous avons la foi de nous relever bientôt, au point de vue de la production cartographique, de notre décadence et de pouvoir, dans un délai relativement pas trop long, informer l'étranger non seulement de notre pauvreté.

Léopol, le 1-er Octobre 1922.

Dr Eugène Romer
professeur de géographie à l'Université Jean-Casimir à Léopol (Lwów)

STAN PRAC NAD MAPĄ POLSKI 1 : 100.000

THE MAP OF POLAND 1 : 100.000

Mimo stuletniej pracy kartograficznej państw zaborczych, stan kartografii specjalnej ziem Polski pozostawał z chwilą wybuchu wojny światowej wiele do życzenia. Nie tylko kartografia znacznych obszarów była przestarzałą i nie odpowiadającą ani celom wojskowym ani gospodarczym — odnosiło się to przede wszystkim do terytoriów byłych zaborów pruskich i austriackich, dla których istniały tylko mapy kreskowane (austriackie z odstępem warstwic co 100 m) — lecz przede wszystkim obrót handlowy dziełami kartograficznymi był do tego stopnia utrudniony a nawet wykluczony, że nie tylko prywatni interesowani, lecz nawet państwowi nie mogli zdobyć kompletu produkcji kartograficznej państw sąsiednich. Jako *curiosum* ilustrujące powyższy stan rzeczy dodam, że tzw. *trzywiorstówka* rosyjska znajdowała się z chwilą wybuchu wojny w byłej Austrii w jedynym egzemplarzu tylko w Instytucie geograficznym Uniwersytetu lwowskiego, skąd też została natychmiast zarekwirowana, a nowa mapa rosyjska, tzw. dwu- i jednowiorstówka, tak była niedo-

stępną, że sztab pruski, wydając w ciągu wojny na jej podstawie *Karte des westlichen Russlands* 1:100.000, nie tylko dla skrajnych wschodnich sekcji, ale nawet dla znacznych części byłego król. Kongresowego nie mógł zdobyć oryginalnych sekcji „dwuwiorstówki“ do reprodukcji i musiał te sekcje zastępować powiększeniami t. zw. mapy *Reymanna* w podziałce oryginalnej 1:200.000.

Praktyka wojenna wykazała jednak nietylko jaskrawe niedomagania dotychczasowego stanu kartografii wojskowej państw wojujących, ale też wykazała naiwną nieużyteczność zamykania pod kluczem produktów kartografii specjalnej. Oto dla *Karte des westlichen Russlands* w obrębie byłego królestwa Kongresowego brakło sztabowi pruskiemu na 180 sekcji tylko dla 18 najnowszego materiału rosyjskiego, a dla terenów bardziej wschodnich braki te były jeszcze mniejsze! Zupełnie analogiczne rezultaty, jak sztab pruski dla terenów byłej Rosji, osiągnął *Service Géographique de l'Armée* dla terenów państw centralnych, reprodukując podczas wojny najnowsze i najdokładniejsze mapy nieprzyjacielskich sztabów, u siebie w sposób często zdumiewający dokładnością i czystością druku. Odnosi się to w szczególności do map pruskich 1:25.000 i map bułgarskich 1:40.000.

Wszelkie utrudnienia, czynione dla handlu mapami specjalnymi, mściły się faktycznie tylko na interesach gospodarczych własnych obywateli.

Szybki i gwałtowny pogrom państw centralnych, jakoteż pośpieszny odwrót wojsk i władz okupacyjnych sprawił, że Polska weszła odrazu w posiadanie wcale bogatych zapasów map specjalnych kartografii austriackiej, pruskiej, a przebieg wojen następnych zaopatrzył ją w odpowiednie zasoby map rosyjskich. Wszakże odnowienie tych zapasów stało się wkrótce rzeczą nad wyraz nagłą i Polska już w ciągu walk z Rosją bolszewicką stanęła wobec wielkiego zadania stworzenia swej własnej mapy specjalnej.

Oczywiście zadanie stworzenia specjalnej mapy Polski dało się rozwiązać połowicznie tylko, a mianowicie w formie przedruku specjalnych map państw zaborczych. Wszakże i spełnienie tego zadania było nad wyraz wielkiem i spotkało Polskę niemal zupełnie do tego nie przygotowaną.

Nie jest moim celem ani śledzić ani przedstawiać wszystkich trudności, jakie na drodze wykonania tego zadania napotkał Instytut Wojskowo-Geograficzny w Warszawie, a pragnąłbym tylko w najkrótszym zarysie scharakteryzować to, co tenże Instytut w ciągu dwuletniej pracy w tym kierunku ostatecznie osiągnął.

Otóż na samym wstępie należy stwierdzić, że rozmiar pracy dokonanej w tym kierunku przez Instytut Wojskowo-Geograficzny w Warszawie jest bardzo wielki, tym większy, że pracy tej dokonał Instytut zapewne po szeregu prób i wysiłków, z których nie wszystkie dały od-

razu wynik, jeśli nie zupełnie dodatni, to przynajmniej wynik zamierzony i w danych warunkach często jedynie możliwy.

Faktem jest, że w ciągu roku 1920 i 1921 wydał I. W. G. 271 sekcji map specjalnych Polski, obejmujących cały obszar dawnej dzielnicy pruskiej i w ogóle całej zachodniej połaci Polski na zachód od 37 stopnia E. dł. od Ferro, całego pogranicza Prus wschodnich i Litwy, niemal całego pogranicza rosyjskiego, jakoteż znacznych części Małopolski wschodniej. Załączony szkieleł (fig. 1) daje przegląd wydanych do 1 stycznia 1922 sekcji polskiego wydania mapy specjalnej Polski.

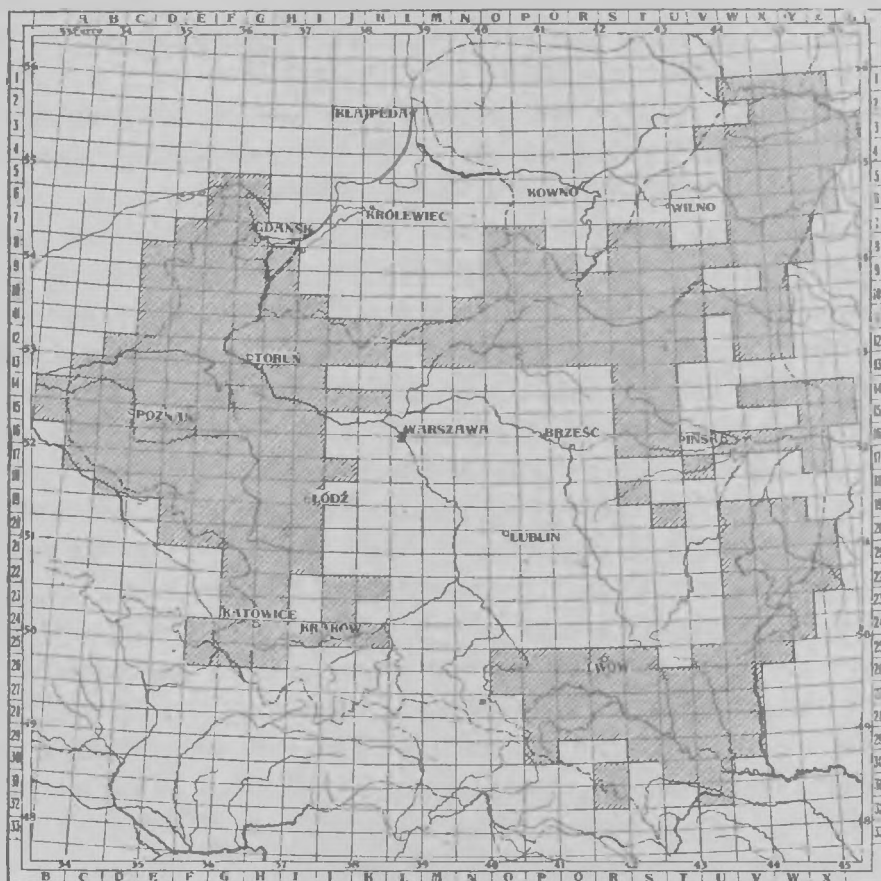

Fig. 1

Oczywiście wydane przez I. W. G. mapy specjalne są bezpośrednią reprodukcją sekcji wojskowej kartografii austriackiej, pruskiej i rosyjskiej, dokonaną na drodze fotolitograficznej i na drodze fotocynkografii. Wszakże pojawiająca się w ten sposób pierwsza mapa specjalna Polski nie jest li tylko kopją kartografii państw zaborczych. Najbardziej doniosłą zmianą, która nadaje całości jednolite piętno, jest wspólna dla całej mapy podziałka 1:100.000, do której to podziałki zostały sprowadzone dwuwiorstówki rosyjskie i austriacka mapa 1:75.000. W wielu też przypadkach zdobył I. W. G. pierwszorzędne źródło, t. j. rosyjską dwuwiorstówkę, zastępując jej kopjami wojenne pruskie kopje z mapy *Reymanna*. Wszakże

dla niektórych sekcji, np. Kłodawa i Gostynin pozostała mapa *Reymanna* podstawą i dla mapy polskiej. Niejednokrotnie też użyto jako źródła starego wydania mapy wojskowej pruskiej lub austriackiej i w następstwie tego nowe, polskie wydanie mapy daje obraz przestarzały nawet w porównaniu do istniejących już wydań kartografii państw zaborczych. Tak dotkliwie przeoczenie zaszło między innymi w druku sekcji: Gdańsk.

Prócz jednolitej podziałki, właściwej całej mapie Polski, zaopatrzoneo wszystkie sekcje w odpowiednie wyjaśnienia znaków konwencjonalnych karty, a niemniej w korekcie fotolitograficznej wprowadzono cały szereg nazw polskich, usuwając dawne niemieckie i rosyjskie brzmienia. Oczywiście praca spolszczenia mapy dotyczy tylko najważniejszych szczegółów topograficznych.

Uzupełnienie, czyli t. zw. reambulacja mapy, dotyczy tylko nielicznych stosunków komunikacyjnych, a w szczególności wprowadzono trasę kolei Kutno-Strzałków, Łódź-Sierpc i Toruń-Nasielsk.

Ktokolwiek ma pojęcie niejakie o reprodukcji druków gotowych drogą fotolitograficzną lub cynkograficzną, kto widział jakie w tym kierunku dawały rezultaty najślawniejsze i od dawna istniejące wojskowe instytuty, ten będzie musiał dobrze rozważyć, zanim, przeglądając poszczególne sekcje mapy Polski I. W. G., wyda na nie wyrok potępiający. Chcąc ocenić całokształt dokonanej przez I. W. G. pracy, musi się ciągle mieć przed oczami takąż samą drogą osiągnięte reprodukcje starych i doświadczonych instytutów geograficznych. Otóż nie ulega wątpliwości, że nie trudno dostarczyć przykładów robót dawnych instytutów geograficznych, które są zupełnymi równoważnikami tych druków I. W. G., które będziemy musieli skwalifikować jako zupełnie niedostateczne. Oczywiście jeśliśmy takie porównanie przeprowadzili dla całokształtu pracy I. W. G. i innych starych instytutów geograficznych, musiało by ono wypaść na niekorzyść pracy I. W. G. Ale nie należy zapominać, że instytut warszawski ma za sobą dopiero 2 lata pracy i że w ciągu tych dwu lat walczył z ogromnem zapotrzebowaniem produktu i nie mógł swych doświadczeń ze względu na pośpiech pracy zużywać na udoskonalenie metod pracy, zwłaszcza metod retuszu, który pod wielu względami szwankuje dotychczas.

* * *

Podjąłem się próby oceny jakościowej dotychczasowej działalności publikacyjnej I. W. G. Odpowiedzialność za wydawnictwa Instytutu nie jest we wszystkich przypadkach ta sama. Odpowiedzialność tę określają bliżej oznaczenia, którymi wskazano rolę czynników współdziałających w wydaniu poszczególnych sekcji. Określenia te, podane przy każdej sekcji mapy, są następujące:

1. Wydanie Instytutu Wojskowo-Geograficznego.

2. Wydanie Instytutu Wojskowo-Geograficznego. Wykonano w Zakładach graficznych Koziańskich w Warszawie.

3. Wydanie i druk Instytutu Wojskowo-Geograficznego. Wykonano w Zakładach graficznych Koziańskich w Warszawie.

4. Wydanie i druk Instytutu Wojskowo-Geograficznego.

Powyższe określenia zupełnie wyraźnie stwierdzają, że tylko sekcje zaopatrzone formą ad 4) są w zupełności wykonane siłami Instytutu Wojskowo-Geograficznego, sekcje ad 3) są wydane pod zupełną kontrolą a nawet i pracą sił Instytutu Wojskowego, a jedynie maszyny Zakładu Koziańskich były w reprodukcji tych sekcji czynne, natomiast sekcje ad 1) i ad 2) zostały w całości reprodukowane w Zakładzie Koziańskich lub w innych zakładach graficznych, a Instytut Wojskowo-Geograficzny przyjął tylko za nie swoją odpowiedzialność.

Otóż dla uniknięcia wszelkiej sugestji w ocenie jakości druku poszczególnych sekcji, dokonywałem oceny przy starannem ich przeglądaniu bez względu na firmę sekcji. Selekcję sekcji podług firm względnie form wydawniczych ad 1—4) przeprowadziłem dopiero po dokonanej ocenie. Poszczególne druki kwalifikowałem jako: dodatnie, plus-minus i jako ujemne. Ocena „plus-minus“ tem bardziej się narzucała jako forma oceny, że istotnie często połowa sekcji jest drukowaną dodatnio, a druga połowa ujemnie. Nie wchodząc w dalsze uzasadnienie techniczne owej oceny, której znaczenie praktyczne nie budzi chyba żadnych wątpliwości, przedstawię odrazu wyniki cyfrowe tej oceny.

	Liczba sekcji			Suma	% sekcji —
	+	±	—		
1. Wydanie I. W. G.	—	15	15	30	50%
2. Wydanie I. W. G. wykon. Koziańskich . . .	18	68	59	145	41
3. Wydanie i druk I. W. G. wykon. Koziańskich .	12	21	5	38	13
4. Wydanie i druk I. W. G.	15	32	11	58	19
W ogóle . . .	45	136	90	271	33%

Jeśli do tych cyfr ogólnych, bardzo jednak wymownych, wskazujących ogromną przewagę jakości robót wykonanych w Instytucie, dodamy, że ogromna ilość sekcji wykonanych poza domem została wydana na zupełnie nieodpowiednim papierze (81 sekcji na 175 w ogóle!), że w druku 28 sekcji, wykonanych poza Instytutem, użyto niestosownej farby drukarskiej, to będziemy mieli przed sobą dostateczny obraz uzasadnionych pretensyj, by Instytut W. G., wzniósłszy się raz na odpowiedni poziom techniczny, całokształt robót wykonywał u siebie, a doskonaląc się coraz bardziej, w następnych lat dziesiątku mógł podjąć zadanie stworzenia poprawnej reambulowanej mapy Polski. Stworzenie nowej mapy Polski może być oczywiście tylko dziełem i owocem pracy całego pokolenia.

Ale nawet do poprawnego wydania mapy reambulowanej potrzeba ogromnej sprawności technicznej.

Poszczególne sekcje mapy Polski wydanej przez Instytut, nie są zaopatrzone datą wykonania sekcji i dlatego trudno bardzo na podstawie istniejącego materiału ocenić stąd postępu pracy w Instytucie W. G. Obok licznych, może zbyt licznych jeszcze sekcji, które się niemal zupełnie nie nadają do użycia (65 takich sekcji przypada na połac wschodnią Polski, a 25 na połac zachodnią, procentowo 38% na wschodzie, 24% na zachodzie), a o których trudno powiedzieć kiedy powstały, nie brak jednak sekcji, które naprawdę mało ustępują oryginałom, a zupełnie nie ustępują najlepszym analogicznym robotom francuskim, które mam sposobność znać w całości.

Tak więc nie brak danych, że Instytut Wojskowo-Geograficzny przełamał jedną z największych trudności, które postawił sobie za zadanie i to zadanie wielkie, uwzględniając szczególnie, że zaczął od początków, na których niemal że była *tabula rasa*. Ale bodaj najważniejszym gwarantem postępu jest pokonywanie trudności wszelkich przez samego siebie! Zakres dokonanej pracy może i powinien dodawać sporo otuchy.

Abstract: The Polish Military-Geographic Institute of Warsaw soon found itself faced by the necessity of designing a new map of Poland. The war, which in Poland continued for two years after the Armistice, and the rapid exhaustion of the maps published by the occupying armies, made this imperative. Obviously the task could only be partially completed, being confined to the reprinting of the maps used by the governments which had till then ruled the various divisions of Poland. But even this undertaking presented serious difficulties, for Poland was neither scientifically nor technically prepared for it.

The result of the enterprise is certainly satisfactory; between 1920 and 1921 the Warsaw Institute edited 271 reprints of sections of special maps of Poland (see fig. 1), embracing the whole of the former Prussian provinces, extending westward of the 37-th degree of longitude East from Ferro, the whole of the frontier district of East Prussia and Lithuania, almost all the frontier territory of Russia, and a considerable portion of Eastern Little Poland (East Galicia).

These maps though mere photo-lithographed and photo-zincographed reproductions of those used by the Germans, Austrians and Russians, are by no means servile copies; they have all been reduced to the uniform scale of 1:100.000 and many of the names which had been mutilated by foreign topographers have again received their original Polish forms. In many cases too, in which the German war map *Topographische Karte des westlichen Russlands*, for want of the original source (Russian map of the territory on a scale of 2, versts to the inch) followed *Reymanns* antiquated map, the Warsaw Institute supplied the deficiencies from its own sources.

The following figures relating to the classification of the degree of adequacy attained in the reproduction of the various sections will serve to show how the Warsaw Institute has fulfilled its task.

Out of 271 sections the printing of 45, i. e. 17% was judged good, of 136, or 50% — still fit for use, of 90 sections, i. e. 33% — insufficient.

Nobody who has any experience of the difficulties encountered in the photo-lithographing of prints, and especially of coloured prints — even though only bi-coloured, will criticize the result adversely.

E. Romer

I. TOPOGRAFICZNE MAPY POLSKI

I. CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA POLOGNE -- TOPOGRAPHICAL MAPS OF POLAND

a) Mapy specjalne

1. **Znaki topograficzne map polskich.** Instytut Wojskowo-Geograficzny. Warszawa, 1920. (Projekt).

Légende expliquant les signes dont l'Institut Géographique de l'Armée de Varsovie va se servir dans la future carte de la Pologne (1 : 25.000 et 1 : 50.000). Cette légende se base en plus grande partie et seulement avec quelques modifications, sur la légende autrichienne de 1913. C'est dommage, que pour les signes se rapportant aux chemins de fer, l'on ne se soit pas servi du système prussien; en outre, pour les courbes de niveau, la future carte de la Pologne, en tant que de pays de plaines, aura probablement des isohypses d'un mètre, que notre légende n'envisage pas. En tout, cette légende fait une impression favorable.

Wydany przez I. W. G. klucz znaków dla map w podziałce 1 : 25.000 i większych, oparty jest przedewszystkiem na austriackim kluczu z 1913 r. Wprowadzono pewne nieliczne i niezasadnicze zmiany, upraszczające częściowo sygnatury austriackie (pismo), kilka znaków wzięto z pruskich arkuszy zdjęcia stolikowego, (znak dla fabryk i kominów wysokich i miejsc podkopanych), lub też z rosyjskich (wyręb), wreszcie dodano nowe (droga z okrągłaków). Można by dyskutować nad racjonalnością niektórych znaków, i tak: znak austriacki dla kolei nie jest odpowiedni dla podziałki 1 : 25.000, a raczej dla mniejszej podziałki; należałoby go raczej zastąpić typem pruskim, dającym bez przekreślania linii dokładnie ilość torów. Pewną niekonsekwencją odznacza się też znak dla przystanku kolejowego, który zwyczajnie nie ma rozgałęzienia toru, a znak na lasy obejmuje i zręby. W rysunku terenu i jego szczegółów przyjęto 4 rodzaje warstwic brunatnych (jedyny wszakże wydany do tej pory arkusz Radzymin-Wołomin daje warstwicę czarną!): 20, 10, 5, 2,5 m, bez niższych, które (zwłaszcza 1 m) na niżowej Polsce w podziałce 1 : 25.000 bezwarunkowo istnieć będą musiały, czarny rysunek skały i 3 rodzaje kot, bez wyróżnienia jednak punktów astronomicznych, czy zdjęcia pierwszorzędno.

Broszurę uzupełnia wzór kolorowania map i spis skrótów, oraz drukowane objaśnienie co do używania znaków. Druk i pismo dobre. (jw)

2. **Radzymin-Wołomin.** (Sekcja zdjęcia szczegółowego: XXII. 9. F). Sprawdzono 1920. Instytut Wojskowo-Geograficzny. Warszawa. 1 : 25.000. 41 × 37 cm.

La première section de la carte de la Pologne de 1 : 25.000 présente la région Nord-Est de Varsovie (Radzymin). En face des sections respectives de cartes militaires russes (à l'échelle de 1 et 2 verstes pour 1 pouce), cette section est tellement supérieure en richesse de ses détails et son aspect est si différent qu'elle prouve autant la valeur restreinte des cartes russes que le progrès éminent du travail de réambulation de la part de l'Institut Géographique Polonais de l'Armée. La légende de

signes topographiques, qu'on y a appliquée, basée en sa plus grande partie sur le système autrichien de 1913, a donné de très bons résultats au point de vue de la clarté, lisibilité et de la logique de tout le dessin.

Le dessin du terrain a été puisé sans changement de la carte russe. Il n'y aurait qu'une objection à faire, c'est d'avoir noté les hauteurs en toises russes, tandis que déjà les Allemands, en refaisant, pendant la guerre, les cartes russes, ont exprimé les hauteurs en mètres. C'est là un postulat que les publications suivantes de l'Institut de Varsovie n'auront pas droit de méconnaître.

Warszawski I. W. G. zdecydował się wydawać mapy szczegółowe okolic większych miast i ważnych wojskowych punktów w podziałce 1:25.000, gdy dla reszty kraju miała obowiązywać podziałka 1:50.000. Pierwszą z tych sekcji jest wymieniona w tytule. Nie jest ona oczywiście oparta na nowym zdjęciu, lecz w ustaloną zdjęciem rosyjskim sieć punktów wniesiono zasadniczo nową i sprawdzoną sytuację. Zestawiono jedynie nietknięty rysunek terenu, który pozostał takim jak w rosyjskim oryginale. Niestety, zostawiono wysokości w sążniach bez miejsc dziesiętnych. Przecież podkład tej sekcji, pruskie powiększenie 1:25.000 mapy jednowiorstowej podawało wysokości w metrach, z wartościami 0·1 m. Ten stan rzeczy jest w przyszłości niedopuszczalny. Pożądaniem byłoby jeszcze wprowadzenie kotowania warstwic analogicznie do *Karte d. Westl. Russlands* w ramkach mapy, lub przy niejasności terenu lub braku kot także i w rysunku, oczywiście w metrach.

Topografowie i kartografowie, pracujący przy tej sekcji, mieli trudne zadanie zastosowania i przerobienia rysunku do większej prawie dwa razy podziałki. Chociaż wniesiono mnóstwo nowych szczegółów, mapa nie jest niemi przeładowaną. Skala generalizacji jest w zupełności odpowiednia dla podziałki. Cała sytuacja jest właściwie całkiem nowa; porównanie tej mapy z „jednowiorstówką” pokazuje dopiero olbrzymie braki i pobieżność ostatniej (Kraszew).

Wreszcie rysunek: podstawą znaków tutaj przyjętych był projekt klucza znaków przyjętych, wydany przez I. W. G. w r. 1920 (z małymi tylko różnicami, n. p. warstwice czarne), ten zaś miał za wzór prawie wyłącznie austriacki klucz znaków z r. 1913. Zastosowanie jego tutaj dało bardzo dobre wyniki jasności, czytelności i celowości całego rysunku; to samo odnosi się do typów pisma. Druk zupełnie czysty i czarny. Jednym słowem, pierwsza sekcja zupełnej reambulacji, dokonanej przez I. W. G., odpowiada wszelkim wymogom i stoi na zupełnie odpowiedniej wyżynie technicznej.

(jw)

3. DR A. TOMASZEWSKI. **Mapa Tatr.** Księgarnia Polska, B. Połoniecki, Lwów. Instytut Wojskowo-Geograficzny, Wiedeń. 1:50.000. 110 × 80 cm.

Carte de tout le territoire des Tatra à l'échelle de 1:50.000. Attendu cependant que c'est un agrandissement photographique de la carte autrichienne de 1:75.000, notamment de la réimpression collective dite: *Karte der Centalkarpathen* — nous avons là un dessin obscur et fade, qui donne plutôt moins que l'original.

Jest to fotograficzne powiększenie austriackiej mapy specjalnej, wykonane ze znanego przedruku zbiorowego t. zw. *Karte der Centralkarpathen* uzupełnione skrawkiem na wschodzie, a obcięte na krawędzi S. i W. Granice polityczne dano w ceglastej barwie, lasy dostały nadruk zielony, bez uwzględnienia jednak kosówki. Szara sytuacja, teren oraz sieć wodna błękitna nie zostały poddane żadnym zmianom, dodane zostało tylko fioletowe cieniowanie skośne ze źródłem światła od N. W. Jest ono jednak tak słabem, że nie wzbudza żadnego prawie wzrokowego efektu; nie jest także jednolitem i częstokroć wszystkie stoki są w cieniu (sic!). Szarą sytuację i teren zaciemnia jeszcze bardziej czarne opisanie. Dziwne zasady zastosowano w nadruku czerwonych ścieżek, z których masa została opuszczona (Morskie Oko-Czarny Staw, Świnica-Zawrat, dolina Białej Wody, Jaworowa i i.). Ścieżki naogół bardzo generalizowano a prostowano zakosy, istniejące nawet na mapie specjalnej (Miedziane). Do mapy dodano schroniska, gospody, altany i koliby na podstawie istniejących map (Zwoliński), stąd brak wielu kolib (w Niewcyrce), a schroniska w Koprowej (por. rec. mapy Zwolińskiego w *Taterniku*, r. VII, nr. 2, przez Z. K.). Spolszczenie nomenklatury, trudne zapewne zwłaszcza w kotlinie Spiskiej, ma wiele usterek i przeoczeń (Żar, Łapszanka, Przehyba, Wielki Hochwald, Rehrand, Żabie Stawy, An der Lett, Mühlberg, Teilerb, Bildberg, Rauhmichel i t. p.), w samych Tatrach jest jednak na ogół lepsze. Mapa ma za dużo nazw w głównej grani Tatr, które i zasłaniają teren i utrudniają odczytanie, do którego punktu się odnoszą. Zamało użyto jeszcze liczb i objaśnień w tekście, zresztą typ pisma jest słanowczo za wielki. Mapę zaopatrzoneo obecną granicą i polskim projektem zmiany, ten ostatni na północy błędny (Kacwin), zapomniano także, że Głodówka i Sucha Góra jeszcze dotąd do Polski należy. Druk naogół dobry, ustępuje jednak innym pracom wiedeńskiego zakładu w czystości i ostrości, samo zresztą powiększenie fotolitograficzne musiało zatrzeć ostrość oryginału, którego rysunek dużo stracił na delikatności linii. Pismo w ogromnej większości blokowe — jest łatwo czytelne. Nie wiem jednakże czy mapa ta może dobrze służyć turystom, raz z powodu wielkiej generalizacji powiększenia, drugie, wskutek niedostatecznej rewizji ścieżek (droga na Zawrat), wreszcie wskutek innych, wyżej wspomnianych, braków.

(jw)

4. **Karte des Gebiets der Freien Stadt Danzig.** Preussische Landesaufnahme. Berlin, 1921. 1:100.000. 86 × 66 cm.

A map of the Free State of Dantzic executed from several sections of the *Topographische Karte des Deutschen Reiches* of the *Preussische Landesaufnahme*. The frontiers decided by the Delimitation Commission are shown, as also the actual administrative divisions. There are however certain omissions and inexactitudes regarding the frontier line near Oliva, as well as in the indication of the new network of roads and railways.

Mapa obszaru Wolnego Miasta jako przedruk arkuszy *Karte des Deutschen Reiches* (sekcje 69, 70, 71, 72, 98, 99, 100, 101, 129, 130, 131, 132) z nowymi granicami, już według wyników prac komisji delimitacyjnych i podziałem administracyjnym obszaru Wolnego Miasta. (Zapomniano o enklawie Oliwy koło Nowogoportu). Uzupełnienia przeprowadzono tylko w samym mieście (rozbudowa portu i sieć kolei portowych nie są zupełne), wstawiono linię kolejową Wrzeszcz - St. Piła, jednak nie dokładnie. Nie uwzględniono natomiast już wówczas będącej na ukończeniu kolei z Gdyni do Kokoszek i szeregu zmian w sieci dróg. Zresztą wszystko pozostało bez zmiany. Reprodukacja wykazuje znaczny postęp w porównaniu z wojennymi wydawnictwami przedrukowymi, choć nie dorównuje jeszcze czystością miedziorytowym drukom przedwojennym Pruskiego Wojskowego Instytutu Kartograficznego. (b)

5. R. MANTAU. **Karte der Freien Stadt Danzig.** Danziger Verl. Ges. Danzig. II Ausg. Druck Pharos Verl. Berlin. 1:100.000. 89 × 60 cm.

A hypsometric wall-map of the Free State of Dantzig. The colour tones used are not numerous, which, along with the indistinct printing, detracts from its plasticity. The drawing of the topographical situation, is, however, well set off.

Jest to hypsometryczna mapa obszaru Wolnego Miasta, pomyślana, zdaje się, jako ścienna, w porównaniu z *Karte d. Deutschen Reiches* bardzo zgeneralizowana, z prawie kompletnie przeprowadzonymi uzupełnieniami rysunku sytuacyjnego. Hypsometria oznaczona nie warstwicami, ale barwnymi tonami, wypadła nieczysto z powodu zbytnej oszczędności w barwach i druku, który dużo pozostawia do życzenia. (b)

6. T. ZWOLIŃSKI. **Jaworzyna i Tatry Spiskie.** „Atlas“, Lwów, 1922. 1:150.000. 9 × 14 cm.

7. T. ZWOLIŃSKI. **Polskie kresy południowe na Spiszu.** „Atlas“, Lwów, 1922. 1:600.000. 9 × 14 cm.

Two small maps, edited in the form of postcards, showing in relief (contour intervals of 100 metres on map No 6) the Polish claims of territory in the Tatra district.

Dwie pięciobarwne pocztówki, informujące: 1) o obszarze zamiennym Jaworzyny, 2) o polskich pretensjach i prawach na Spiszu. Pierwsza daje teren warstwicowy, druga skośnie cieniowany. Nieco dyletanckie grube pismo obniża wrażenie plastyczne tych interesujących korespondencyjnych kart geograficznych, zwłaszcza wymienionej ad 2). (b)

8. TADEUSZ ZWOLIŃSKI. **Mapa Podhala, Spisza i Orawy.** Freytag i Berndt, Wiedeń. „Atlas“, Lwów. 1:200.000. 63.5 × 41.5 cm.

A fine map showing a considerable part of the Western Carpathians, elaborated from the Austrian *Generalkarte von Mittel Europa*. It is entirely new with brown shading for the relief features. The Polish names are correctly given.

Mapa obszaru od Żywca i Wielkiej Fatry po Nowy Sącz, oparta na arkuszach austr. mapy 1:200.000. Zmiany następujące: teren szraflowany zastąpiono cieniowaniem ze skośnem oświetleniem, spolszczono nomenklaturę i dano nazwy obszarów geograficznych. Drogi czerwone, teren brunatny, wody błękitne, lasy zielone; reszta sytuacji i napisów w czarnym. Mapa nie daje żadnych granic. Teren wypadł naogół plastycznie, oczywiście z zastrzeżeniem wszelkich braków, (patrz położenie Gerlachu), które ma cieniowanie, barwa lasów osłabia tu plastykę terenu. Zdaje się, że, niepotrzebnie zachowano austriacką klasyfikację dróg tutaj bezwzględnie za szczegółową. Do sytuacji nie użyto najnowszych wydań mapy generalnej, jest więc parę braków (kolejka w dolinie Cz. Wagu, bocznica kolei do Białej Sp.). Nomenklatura na całym terytorjum polska, co za wielką zasługę autora uważać należy, poprawna, poza kilkoma przeoczeniami w korekcie (jeżeli Kosista to i Twardosin i odwrotnie). Mapę uzupełnia wyczerpujące objaśnienie znaków.

Druk, pismo, rysunek i barwy dobre.

(jw)

9. STANISŁAW LENCEWICZ. **Mapa hypsometryczna gór Świętokrzyskich.** Druk i lit. F. Regulski, Warszawa, 1921. Skład główny: „Atlas“, Lwów. 1:225.000. 47·5 × 29 cm.

Carte hypsométrique de la partie orientale du plateau de la Petite-Pologne avec courbes de niveau de 25 m. La valeur de cette carte consiste surtout en sa bonne nomenclature régionale. Elle constitue, elle aussi, un complément de l'oeuvre du même auteur: *Cours de géographie de Pologne* (en polonais). Le côté typographique de cette carte est, malheureusement, faible.

Wartość tej mapy, obejmującej całą wschodnią część wyżyny Małopolskiej od Wisły na zachód poza Kielce, leży w tem, że podaje ona hypsometrię warstwicami 25 i 50 m, a nie jak jej źródło *Karte d. Westl. Russlands* w sążniach, oraz poprawną nomenklaturę dla poszczególnych pasm. Charakteryzuje mapę daleko idąca generalizacja odpowiednia chyba dla mniejszej podziałki. Teren wskutek małej ilości warstw (warstwy 20-sto metrowe podniosłyby znacznie plastykę), na pierwszy rzut oka mało mówiący. I tak już słabą plastykę terenu psuje niezręczny znak dla warstw 25-cio metrowych (kropki). Nie podano lasów, nie wyróżniono kolei, jedno i dwutorowych. Druk (autografja) nie dość czysty i nie ostry, błękit dla wód mdły, pismo nierówne i do wszystkich szczegółów rysunku sytuacyjnego tego samego typu.

(jw)

10. ST. LENCEWICZ. **Mapa fizyczna okolic Warszawy.** Nakład i druk: Instytut Wojskowo-Geograficzny, Warszawa, 1921. 1:400.000. 38·5 × 27·5 cm.

Carte schématique de la région de Varsovie avec un choix artificiel de courbes de niveau: 81, 94, 107, 132, 158, 183, 196 m., on a voulu par là, mais sans un succès complet, faire ressortir les traits caractéristiques du relief. Cette carte forme le complément de l'oeuvre du même auteur: *Cours de géographie de Pologne* (en polonais). Le côté typographique de cette carte n'est pas satisfaisant.

Jestto mapka warstwiczna, dołączona do *Kursu Geografii Polski* obejmująca obszar między Drobinem, Małknią, Żelechowem i Rawą, bez siatki geogr. z terenem brunatnym i błękitną hydrografią. Druk nie jest bez zarzutu: jest niejednorodny, czasem i zamazany, barwy poprzysuwane ze wszystkimi niekonsekwencjami przy zejściu rzek i warstwic. Przejrzystość mapy podniosłby raster na większych rzekach. Pismo jednokowe, nawet i dla rzek blokowe. Sieć rzeczna prawie w całości opisana, nie wszędzie zgodna z *Kursem*. (Bug czy Narew pod Modlinem?). Warstwy z jednej strony niekonsekwentnie dobierane (81, 94, 107, 132, 158, 183, 196), trącą rosyjskimi sążniami, lub tendencją, z drugiej nie dają żadnej plastyki, co przy braku barw czyni je niewymownymi liniami. Nie wychodzą też skutkiem tego należycie niektóre szczegóły morfologiczne (lewy brzeg Wisły pod Warszawą). Teren uzupełniają sygnatury wydmy i moren. Topografia wystarczająca dla orientacji, nomenklatura poprawna. (jw)

11. Mapa okręgu Mińskiego. Wydział Mierniczy Inspektoratu technicznego okręgu Mińskiego, 1920. 1:420.000. 75.5 × 110 cm.

Carte administrative de la région de Minsk provenant du temps de l'administration polonaise. C'est une autographie.

Mapa ta oparta na rosyjskiej dziesięciowiorstówce, na tle dość ubogiej sieci rzecznej i drogowej, podaje granice gmin i powiatów na obszarze okręgu mińskiego administracji Ziem Wschodnich, łącznie jednakże z częścią dawnej guberni mińskiej na wschód od Berezyny. Sieć kolejowa częściowo tylko uzupełniona, nomenklaturę nie bez błędów spolszczono (Drisa, Skrygałów, Mozyr, Niewel i w. i.). Mapa drukowana jako autografia, pismo zwłaszcza dużo pozostawia do życzenia.

Niemniej stanowi ta mapa interesujący zabytek krótkiego okresu polskiej administracji w tych dziedzinach. (rr)

b) Mapy generalne

12. Rzeczpospolita Polska i kraje ościennie. Instytut Wojskowo-Geograficzny, Warszawa, 1921. 1:1,000.000. 4 sekcje. 53.5 × 56 cm.

La première publication de l'Institut Géographique de l'Armée de Varsovie, la carte de Pologne (1:1,000.000), devait subir nécessairement les conséquences de ce fait, qu'en Pologne d'avant-guerre les études cartographiques et surtout l'industrie cartographique n'étaient pas du tout développées. Cette carte doit son origine à l'agrandissement photographique d'une de cartes se trouvant à l'Institut Géographique de l'Armée à Vienne et représentant le territoire qui répondait à peu près au territoire de la Pologne nouvelle. Les seules nouveautés qu'offrait la carte en question, ce n'était qu'une nomenclature polonaise et le dessin du relief du sol en hachures brunes et exécuté ad hoc. Le dessin des hachures laisse beaucoup à désirer, mais la nomenclature, le réseau des chemins de fer et des routes prenait avec chaque nouvelle édition une forme de plus en plus correcte.

Cette carte à été éditée aussi comme carte administrative sans dessin du terrain et c'est cette édition, donnant les frontières des districts administratifs et des territoires des Corps militaires, qui doit passer pour une source sérieuse d'information

L'impression de cette carte, dans toutes les éditions, a été complètement correcte.

Mapa ta zamało znana w kraju, dostępna właściwie tylko wojsku i instytucjom publicznym, zupełnie nie reklamowana, wydawaną była kilkakrotnie w dwu postaciach: jako pełna mapa z terenem i jako schemat z zarysem sieci wodnej z kolejami, z szosami i z dodanymi granicami powiatów i okręgów wojskowych. Między poszczególnymi wydaniami tych map zachodzą dość znaczne różnice, nowsze mianowicie wykazują korekty.

Mapa powstała przez powiększenie fotograficzne jednego z druków austriackiego wojskowego instytutu w podziałce 1:1.500.000, który był kopją znanej *Übersichtskarte* 1:750.000. Druk ten nigdy nie pojawił się w handlu, i z powodu swego przeznaczenia, bliżej nieznanego, nie miał sieci geograficznej. Tem się tłumaczy dotkliwy dla mapy warszawskiego instytutu brak południków i równoleżników. Na ramkach mapy podano tylko szerokości, jakoteż długości geograficzne od Ferro (!). Ponieważ podkład nie obejmował zachodniej części Poznańskiego, dodano teren aż po spływ Warty i Noteci. Mapa może spełniać rolę, nietylko podręcznej, ale i poniekąd ściennej.

Obejmuje ona obszar od wspomnianego punktu aż po Kijów, a od połowy zatoki Ryskiej aż po Budapeszt.

Jak cała mapa tak i hydrografia, nie różni się od niemieckiego oryginału nb. i w błędach (por. ujście Wisły Martwej).

Nowością specjalnie dla tej mapy robioną jest teren, rysowany kredką. Jak z jednej strony nie można zaprzeczyć dobroci jego rysunku, tak zastrzec się trzeba przeciw jego obiektywności. Błąd, którego w tej metodzie wprost uniknąć nie można, a mianowicie dysproporcję wzniesień, spotyka się tutaj na każdym kroku. Porównanie Karpat i Podola, polskiego Pomorza, Podola naszego i na wschód od Zbrucza, da nam kilka przykładów widoczniejszych nieproporcjonalności. Brak zaś np. Trunzer Höhe koło Elbląga odnieść trzeba do niedość poprawnej redakcji mapy. Koty powtórzone z austriackiego oryginału.

Tak samo drogi nie zostały uzupełnione, a powtórzenie gęstej sieci różnych klas drobnych traktów zaciemnia obraz mapy. Pierwsze wydania miały koleje także z oryginału powtórzone, dopiero następne dawały coraz pełniejszy i poprawniejszy obraz.

Nomenklatura miejscowości prawie wszystkich została w większości poprawnie spolszczoną, braków jest stosunkowo mało: (Szyrwinta, Nidbork, Jahorłyk, Szepietówka, Mierzeja Pucka). Pozostała węgierska nomenklatura poza ich dzisiejszemi granicami. (Pozsony, Komarom, Vacz Besztercze-Banya i w. i.). Mapa ta podaje poprawne granice Polski czę-

ściowo według wyników delimitacji. Pierwsze wydania nie dawały granic państw sąsiednich, dopiero ostatnie, z błędami jednak w granicach Łotwy. Do mapy dodany został spis większych miast Polski z liczbą ludności.

Cenniejszym jako materiał jest „schemat” tej mapy, gdzie poza nieliczną hydrografią, kompletnymi kolejami i szosami dano granice polskich województw i powiatów. Topografia bardzo uboga, ale celowo dobrana. Mapa daje też granice okręgów korpusów. Służyć ona może jako źródło urzędowe w wielu wypadkach.

Druk obu map odpowiada podziałce i celowi w zupełności. Chociaż różne wydania tej mapy były drukowane częściowo w prywatnej firmie (Główniczewski, Warszawa), druk zawsze jest czysty i ostry.

Dobrze postępująca korekta nowych wydań pozwala spodziewać się z niej poprawnej przeglądowej mapy topograficznej Polski. (rw)

13. **Rzeczpospolita Polska i kraje ościennie.** Instytut Wojsk.-Geograficzny, Warszawa, 1922. 1:1,500.000. 72×75 cm.

Cette carte de Pologne exécutée par l'Institut de l'Armée à Varsovie, en étant une réduction mécanique de la carte de 1:1,000.000, peut passer pour la dernière édition de celle-ci. La révision du dessin présentant la situation des chemins de fer, des routes et la topographie, n'a pas encore supprimé les fautes de la dernière édition de la carte de Pologne de 1:1,000.000 et la réduction n'a qu'empiré la représentation du relief du terrain.

La valeur de cette carte repose en son caractère informatif sur l'administration politique et militaire de la Pologne. A ce point de vue elle est, sans doute, une source d'instructions de premier ordre.

Mapę tę uważać można za ostatnie wydanie mapy 1:1,000.000. Powstała ona mianowicie przez jej redukcję. Hydrografia, teren, sytuacja, zostały mechanicznie pomniejszone, tworząc mapkę raczej podręczną. Jak milionówka, niema mapa sieci geograficznej. Teren stracił bardzo wskutek redukcji, która w reprodukcji uczyniła go zamazanym.

Sytuacja kolejowa i granic została przejrzaną i poprawioną, natomiast sieć drogowa i topografia pozostały bez żadnych zmian, stąd błędy, które posiadała milionówka, obciążają i tę mapę. Podnosi natomiast wartość mapy dobra kontrola sieci kolejowej i granic politycznych. Co do kolei, to nie przeprowadzono zupełnie dobrze wyboru wstawionych kolejek wąskotorowych. Jednych obecnie w ruchu będących nie dano (Liniewo-Prużana, Nowogród-Łomża), leśne czy też zwłaszcza dawne frontowe, dzisiaj butwiejące, wrysowano (Janów-Kamień Kosz., Janów-Michnowicze, Sokal-Stojanów, leśne kolejki w Karpatach i w. i.). Są i błędy: kolej z Gniezna do Orchowa jest normalno-torową, 2 linie z Gniezna do Anastazewa. Poza Polską starano się uzupełnić trasy, czasem ogólnikowo tylko (Kugeleit-Możejki), wielu linii tutaj jednak brak (Połoga-Szawle, Szyrwinty-Piłkale i i.). Prawie poprawnie podane są fioletowe granice, a ich przebieg stanowi dobry materiał już przeprowadzonej delimitacji.

Nomenklatura pochodzi z mapy 1:1,000.000, są więc braki i nie wszędzie brzmienia urzędowe. Do mapy dodany został spis miejscowości Polski ponad 20.000 mieszk., według ostatnich spisów, w wypadku Gdańska z cyfrą odnoszącą się do całego terytorjum W. Miasta.

Druk jest czytelny, w terenie słaby. Przesunięcia barw powodują małe nieporozumienia co do przynależności miejscowości granicznych. Można i należało tego uniknąć przez wrysowanie granicy państwa nie tylko w kolorze ale i w druku czarnym. (rw)

14. K. N. NAKĘSKI. **Mapa dróg lądowych i wodnych na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej i Kresach Wschodnich.** Ministerstwo Robót Publicznych, Sekcja dróg i mostów. Druk E. i Dr. K. Koziańscy, Warszawa. 1:600.000. 191 × 153 cm (12 sekcij).

The contents of this map do not correspond to its large dimensions, based entirely on the Prussian work, on the scale of 1:300.000, and which lacked uniformity in many parts, this map fails to indicate the latest additions to the means of communication, while its unsystematic generalisation of topographic details detracts from its value as a general map.

Mapa ta pomyślana zapewne nie tylko jako mapa komunikacji drogowych i rzecznych, ale i jako większa mapa przeglądowa Polski, jest oparta w zupełności i jedynie na niemieckiej mapie 1:300.000. Ta zupełna zależność od tej mapy pociągnęła już pierwsze usterki pracy M. R. P.: niejednorodność materiału (sekcje mapy 1:300.000 na E od 46 dłuż. E od Ferro są wydaniem wojennym, nieporównanie gorszym od sekcji wydanych poprzednio, a na S od 50° szer. są redukcją austr. mapy 1:200.000), długości geograficzne liczone od Ferro, podział na pola odpowiadające austr. i niem. mapom specjalnym i białe plamy na obwodzie całej mapy. Nie daje ona więcej szczegółów drogowych, jak każda mapa przeglądowa w tej podziałce za wyjątkiem kartoników z planami kanałów spławnych. Co do kolei, to starano się o jak najkompletniejszy ich obraz, wskutek tego weszły w mapę koleje zaczęte, a nieskończone (Kamieniec Pod.), są i opuszczenia (Cieszyn-Sucha), są i linie wąskotorowe (Druja-Dukszy). Należało użyć sygnatur wyraźniejszych dla linii wąskotorowych, wyróżnić dwutorowe i ustalić jakie szosy wciągnięto do oznaczonych jedną kreską. Granice w barwie fioletowej podano na podstawie tekstu traktatów bez podkładu czarnego, stąd pewna ich nieścisłość, brak też granic państw sąsiednich. W nomenklaturze zauważono błędy (Proskurów, Skwirzyna, Nowogród Woł., Słobodki, Drisna). Rysunek i pismo niezbyt staranne, druk (autografja) czarny, ale nie dostatecznie ostry. (jw)

15. **Europe 1:1,000 000.** (Sekt. N 33, Berlin, N 34, Warsaw, N 35, Mińsk, M 33, Vienna, M 34, Cracow, M 35, Jitomir, Provisional Edition I and II). Geogr. Sect. Gen. Staff, 1915. (Częściowo uzupełnione do 1918). Ordnance Survey.

This map represents six sections of the English international map of Europe, scale 1:1,000,000, the hypsometrical edition of which furnishes the best example of its kind, besides contributing largely to the diffusion of the international scale of colours for hypsometrical relations.

Unfortunately the Polish sections leave much to be desired in the matter of publication and must, more than any other sections, be regarded as provisory, a circumstance which moreover is expressly indicated. The hypsometry of Poland is here based almost entirely on Tillo's map and on an old, long since obsolete Austrian map on a scale of 1:300,000, whence it is generalized to an undue extent and is not always characteristic (e. g. the edge of the Podolian Plateau and even the Roztocze Watershed do not appear at all). The selection of the hypsometric points is not at all fortunate while the river systems are not enough discriminated.

The railway net, apparently supplemented from reports obtained by the Military Intelligence Department, is full of imaginary lines, as the Cracow-Piotrków line leading through Włoszczowa, to take but one instance. On the other hand we find a total absence of many railways which existed even in pre-war days, such as Stara Piła-Wrzeszcz, (Altmühle-Langfuhr), Sapieżanka-Krystynopol etc. The nomenclature, based on the forms given by the Russian, Austrian and German authorities, and altered to suit the English phonetic system, presents some difficulty to those unaccustomed to it, several names being almost unrecognisable in this new orthography; the principle adopted by the German war-chartographers of giving the names their local pronunciation and in the original spelling, with a key to the pronunciation on the edge of the map, seems to us the best solution of the difficulty.

The excellent reproduction of the map and its great clearness make up for many a deficiency in publication, but it is noteworthy that in many of the other sections, such as the Balkan Peninsula, it is incomparably more correct.

Sekcje te, wydane przez Anglików w czasie wojny, stanowią niewątpliwie wielki krok w uprzystępnieniu szerokim kołom mapy w takiej podziałce, mapy w każdym razie niezmiernie cennej, bo będącej częścią dzieła, które obejmuje już całą prawie Europę, i szerokie przestrzenie innych części świata. Mapa ta dzięki warstwicowej, konsekwentnie przeprowadzonej metodzie przedstawienia terenu, jest pierwszą taką pracą, obejmującą wspomniane obszary. Z drugiej strony jednak przyjąć ją można tylko, jak głosi tytuł — za prowizoryczną, a przystąpić trzeba, i to z naszej a nie innej strony, do poprawnego wydania onych sekcji jako polskiego dzieła

Zaczynając rozbiór tej mapy, omówić wypada źródła. Z jednej strony pominięto mapy w większych podziałkach (tylko sekcja Wiedeń i Berlin mają podaną, jako jedno ze źródeł, mapę niemiecką 1:200.000 *Topogr. Übersichtskarte d. deutschen Reiches*), z drugiej strony opierano się na takich dziełach, jak mapie Tilla, (która jest w mniejszej podziałce, ma bardzo niejednorodną generalizację terenu, a wreszcie co najważniejsza, rysunek terenu jest często wprost fałszywy), lub też na austr. mapie 1:300.000, która jest bardzo starą i jako powiększona z mniejszej po-

działki, nie może spełniać dobrze swego zadania. Jeżeli uznano więc jako źródło niemiecką mapę warstwicową 1:200.000, to tembardziej należało dla terytorjów wschodnich wziąć austriacką mapę 1:200.000, jeżeli już nie rosyjską dwuwiorstówkę. Rezultatem takiego doboru źródeł jest absolutnie za wielka skala generalizacji, zwłaszcza terenu, odpowiednia dla mapy w podziałce chyba znacznie mniejszej. Podnieść należy jednakże wierność reljefu, który poza nieznacznymi usterkami, raczej może z niedokładnej korekty wynikać (np. brak warstwicy 400 przy kocie 404 koło Żółkwi) dobrze w mapę został wniesiony. Tutaj drugi zarzut więcej zasadniczy. Przepisy mapy międzynarodowej pozwalają na wprowadzenie tam, gdzie zachodzi tego potrzeba, warstwic pomocniczych nawet 10 m. Tutaj tego zaniechano, ograniczając się tylko do 100, 200, 400, 600 i t. d. metrowych warstwic. Następstwem tego jest znów ubóstwo krajobrazu niżowego, a nawet takie szczegóły, jak krawędź podolska lub Roztocze nie występują.

Chciałem zwrócić uwagę, że i w granicach przepisów mapy międzynarodowej jest możliwość wydobycia nawet szczegółów reljefu, czego w sekcjach polskich nie zastosowano. Porównanie sekcji polskiej z sekcjami np. bałkańskimi, świadczy, w jakie szczegóły terenu weszli tam autorowie, a jak powierzchownie zgeneralizowano sekcje polskie. Zdaje mi się również, że twierdzenie o nagłości tej pracy i skargi na brak lepszych materiałów są już to nieuniewinniające, już to niesłuszne.

Mówiąc o terenie, zwrócić trzeba uwagę na dobór kot, nie metodycznie przeprowadzony (w widłach Dunajca i Popradu brak np. koty dla Radziejowej 1265, a jest natomiast kota jej grzbietów bocznych 984) i na niekonsekwencje w rysunku warstwic koło rzek; warstwice przecinają rzeki pod kątem prostym (Dunajec pod Tarnowem), jeżeli zaś biegną koło serpentynujących rzek blisko, to bywa, że się z nimi przecinają i t. p. Przechodząc do sieci rzecznej, zwrócić należy uwagę na — analogicznie do terenu i wogóle całego rysunku — ubóstwo szczegółów i ogromną generalizację. Należało, zdaje mi się, więcej zróżnicować i pogrubić rzeki, uniknąć przerywania biegów rzek na Polesiu, zwłaszcza w mapie o tak małej podziałce. Już pruska mapa 1:300.000 łączy strugi wodne na bagnach ze sobą.

Poważniejsze zarzuty wyłoczyć należy przeciw topografii. Jak topografia miejscowości jest dobrą poza drobnymi przesunięciami, tak wprost fantazją są uzupełnienia kolei tak normalnych jak wąskotorowych, przeprowadzone prawdopodobnie na podstawie informacji biur wywiadowczych podczas wojny. Każdego odrazu uderzy linja kolejowa np. Kraków-Piotrków przez Włoszczową i masa innych tras, nigdy nie istniejących, z wyjątkiem chyba linii Kutno-Strzałków, którą, mimo że była budowaną dopiero po przewrocie 1918 r., Anglicy już w r. 1915 wykreślili w ogólnych zarysach. Z drugiej strony i topografia kolejowa nie została doprowadzona do stanu z r. 1914, bo brak np. linii Stara Piła-Wrzeszcz,

Sapieżanka-Krystynopol i t. d. Topografia dróg nie ma błędów, bo już nic na podstawie słownych informacji nie dodawano, lecz tylko usterki, analogicznie do przedwojennej sieci kolejowej. Wreszcie znacząca niedbałość w rysunku kolei (kolejki podtatrzzańskie urywają się, nie dochodząc do żadnego węzła). Kanonem nomenklatury były mapy urzędowe w oryginalnych tekstach dla zaboru austriackiego i pruskiego, z pisownią fonetyczną angielską dla zaboru rosyjskiego. Nie trzeba mówić jakie z tego powodu powstawały dziwolągi. Należało użyć poprawnego tekstu czy polskiego, czy rosyjskiego, zależnie któryby za kompetentniejszy uznano, a sekcję zaopatrzyć w sposób wymawiania, tak, jak Niemcy zrobili na swych mapach Polski (*Karte d. Westl. Russlands*, 1:100.000). Niepotrzebnym zaś było objaśnianie wymowy fonetycznej pisowni angielskiej. Przyjęto też miejscami nomenklaturę map urzędowych bezkrytycznie, i tak Jordanów i Zdziar i w. i. figurują jako nazwy pasm górskich. Strona techniczna wreszcie mapy wypadła bez zarzutu; jednolita, ściśle międzynarodowa skala barw, czysty druk i małe pismo (skład) dają ogromną przejrzystość mapy. Przejrzystość ta jest pewną rekompensatą za wielką generalizację rysunku. Dzieło to jest wykonane w dwu wydaniach: warstwicowym i hypsometrycznym. Wydanie hypsometryczne może być uważane za najlepszy wzór interpretacji międzynarodowej skali barw hypsometrycznych.

E. Romer

16. **Europe.** (Sect. Lemberg, Dantzig, Kiev, Vienne, Varsovie, Mohilev). *Service Geogr. de l'Armée.* 1:1,000,000.

Six sections d'atlas du front oriental dressé par le Service G. A. français dans la projection et dans l'échelle de la carte internationale de 1:1,000,000. Tableau de Pologne en général correct. Cependant la nomenclature est celle des États qui ont partagé la Pologne et la topographie n'est pas même complétée jusqu'aux données de 1914.

Są to sekcje analogiczne do mapy międzynarodowej, wydane przez Francję w seksagezimalnych sekcjach, lub w atlasiku obejmującym wschodni front państw centralnych, jako *Carte du theatre des operations (Front oriental)*, bez daty. Długości liczone są od Paryża. Projekcja mapy międzynarodowej. Wody oddano dwoma błękitami, teren brunatno-szarem cieniowaniem, drogi czerwono, koleje i resztę sytuacji w czarnym. Generalizacja wód i sytuacji jest poprawna, za wyjątkiem izobat Bałtyku, zwłaszcza głębszych, bardzo uogólnionych. Brak daty wydania nie pozwala skontrolować topografii, która nie jest uzupełnioną nawet do 1914 r., bardzo zresztą nierównomiernie na różnych sekcjach. Nomenklatura na terenie byłych Niemiec bez zmiany, byłych Austro-Węgier na podstawie map austriackich, wreszcie w byłej Rosji według brzmień rosyjskich, ale z pisownią fonetyczną. Teren wypadł w najogólniejszych zarysach dobrze; uderzają pewne dysproporcje (góry koło Łomży, ubogi relief wzgórz Nowogrodzkich, równina pomorska, brak różnic między Wołyniem, Podolem, a Opolem i t. d.). Na niektórych sekcjach opusz-

czono rysunek błot. Ze szczegółów więcej uderzających należałoby zwrócić uwagę na brak zarysu dla Warszawy, brak też kolei Simno-Olita. Przejrzystość czerwonej sieci drogowej pozostawia niejedno do życzenia. Druk bardzo staranny, pismo pojedyncze, typu francuskiego. Zarzucić by można, że rysunek czerwony jest przerywany o ile napotyka inny kolor. Mapa daje zupełny i dobry obraz Polski. (jw)

17. **Królestwo Polskie i przyległe prowincje Austrii, Niemiec i Rosji.** „Tęcza“, Lwów. H. Altenberg, G. Seyfarth i E. Wende i Ska, Lwów. 1:750.000. 6 sekcij. 38·5 × 49 cm.

Quelques éditions de la traduction polonaise des six sections de la carte autrichienne de 1:750.000. Les frontières et les détails complétés ne sont pas exempts de fautes, le terrain en hachure brune, faible dans le dessin et dans la reproduction zincographique a été très mal exécuté.

Mapa ta jest kopją sekcij polskich austriackiej mapy 1:750.000 ze spolszczoną nomenklaturą, sięgającą od Wilna po 48 szer. pn. i od Słuczy po zbieg Warty i Noteci. Mapę uzupełnia plan okolic Warszawy 1:150.000. Ocena samej sytuacji jest bezcelowa, bo jest ona dosłowną kopją wspomnianej wyżej mapy, teren w brunatnej szrafie jest bez wartości a zaciemnia sytuację. Mapa ta, znana w kilku wydaniach, miała nadruki granic mniej lub więcej błędnych i uzupełnienia oraz projekty linii kolejowych częściowo niekompletne lub wręcz fałszywe. Planik Warszawy z czerwonymi blokami domów jest zasypyany nieczytelnymi szczegółami terenu, tułaj czarnego, i sytuacji. Pismo dobre, druk nie szczególny. (jw)

18. **Wielka mapa Rzeczypospolitej Polskiej.** Nomenklaturę opracował Dr A. Tomaszewski. Instytut Wojskowo-Geograficzny, Wiedeń. Księgarnia Polska, B. Połoniecki, Lwów-Warszawa. 1:750.000, w 6 sekcjach. 175 × 157 cm.

19. Dr W. POKORNY i Dr A. TOMASZEWSKI. **Mapa Polski.** (Wyd. czwarte). Instytut Wojskowo-Geograficzny, Wiedeń. Księgarnia Polska, B. Połoniecki, Lwów-Warszawa, 1922. 1:1,500.000. 99 × 80·5 cm.

Deux cartes de Pologne, l'une murale à échelle de 1:750.000, l'autre pour usage ordinaire et à échelle deux fois plus petite. La source des deux est une des copies éditées pendant la guerre de la carte autrichienne de 1:750.000; c'est par là que s'expliquent les analogies avec les cartes de Pologne publiées par l'Institut Géographique de l'Armée à Varsovie et qui ont puisé à la même source. Mais tandis que l'Institut de Varsovie appliqua sur le champ envers sa source une certaine critique qui allait en croissant dans les éditions suivantes, les cartes de Tomaszewski (éditées par Połoniecki) se caractérisent par un manque constant de criticisme dans la reproduction.

Obie te mapy nie są polskimi dziełami. Pierwsza, to sekcje austriackiej *Übersichtskarte von Mittel-Europa* 1:750.000, druga, to austriacka mapa rosyjskiej widowni bojowej z dodanym pasem na zachodzie. Obie

przetłumaczone i zaopatrzone nowymi granicami. Już samo spolszczenie austriackiej mapy 1:750.000 i 1:1,500.000 i wrysowanie w nie granic, oraz prawie wytworne ich wydanie musi być pożądanym nabytkiem dla naszej ubogiej literatury kartograficznej. Jednakże przy koncepcie tych map wzięto wprost wschodnie sekcje mapy 1:750.000, biorąc od kol. C. na wschód i pasa 3 na północ, nie licząc się z tem, że środkowy południk zostaje daleko poza granicami mapy. Z powodu tego projekcja mapy jest nieodpowiednią i sit-venia-verbo zupełnie naiwną. W sytuacji nie przeprowadzono niestety żadnych zmian lub uzupełnień. Także i kontrola nomenklatury nie była dokładną, bo pozostały takie nazwy jak Hela, Bialutten, Swenty, Aspern a. d. Donau, Wiener W., Marchfeld, Grosse, Kleine Schütt i wiele innych, lub źle zostały spolszczone, jak Sopoty, Fryska mierzeja, Strzelcze, Nysa, Szepietówka i t. d. Źródłem nazw był Słownik Geograficzny, trochę stary i gdzieś nie bez usterek (np. G. Śląsk vide słownik Prusa). Granice wstawione na podstawie tekstu traktatów bez uwzględnienia delimitacji, kilka granic (polsko-litewska, łotewsko-litewska) jest też już to w całości już w szczegółach błędnych. Uderza również w nich brak czucia dla form geograficznych ze strony autorów, wskutek czego zostały one bardzo niezręcznie wrysowane. Granice województw i powiatów, poza paroma omyłkami, zanadto zgeneralizowano, a w mapie 1:1,500.000 wstawiono niedbale i niedokładnie (por. granice województwa nowogrodzkiego, brak granic kilku powiatów, Pińsk siedzibą województwa, Zbąszyń, Rożany, Dryssa (!?) miastami powiatowymi). W każdym razie, jeżeli uznano za stosowne dać granice powiatów na mapie 1:1,500.000, to należało zaopatrzyć niemi i wielką mapę. Dziwnem jest wreszcie, że nazwano tylko nowe państwa na terytorjum byłej Rosji.

Biorąc mapę 1:750.000 do tłumaczenia, należało ją poddać kontroli i zmianom, tak w topografii, sieci kolejowej, a zwłaszcza sieci rzecznej, jak i znakowaniu i zarysie wybrzeża (Hel), nie mówiąc już o konieczności nowej dla tej mapy konstrukcji sieci geograficznej, dla której autorowie map nie okazali dostatecznego zrozumienia. Również należało lepiej przeprowadzić korektę, aby nie zapomnieć o Bornholmie na 1:1,500.000. Zaradzić należało brakowi terenu na obu sekcjach północnych i załżyć różnicę między pismem obu połaci mapy. W przeciwieństwie do treści i konstrukcji obu map, pismo i druk stoi na wysokim poziomie prac wiedeńskiego Instytutu kartograficznego. (jw)

20. „The Times“ Atlas, Plate 43: Poland and Czechoslovakia. The Edinburgh Geographical Institute, John Bartholomew and Son. Ltd. 1:2,000.000. 53 × 39.

This beautiful, carefully edited map is hypsometrical, though not executed in the international scale of colours. The contour-lines based evidently on the English international edition 1:1,000.000 — are correctly given, while those of 300, 500, and

1500 m., very schematically interpolated, contain many errors (e. g. Roztocze, Łysogóry, the Plateau of Little Poland). The topography is rich and well selected, a large percentage of the names being given in their Polish form. The frontiers fixed by the Versailles Treaty are erroneous in the cases of Cieszyn, Spisz and Orawa. The whole of the Wilno district, strange to say, is given as Lithuanian territory.

Jedna z sekcij wielkiego atlasu świata, wydane go w 1921 r., obejmuje obszar od Lipska po Słucz mińską i od zatoki gdańskiej po Wiedeń. Sieć rzeczną wniesiono z względnie licznymi szczegółami poprawnie, choć uderza taka rzecz, jak rozszerzone i w morze zamienione obie Wisły nowe aż gdzieś przez połowę obszaru W. M. Gdańska. Teren przedstawiony warstwicami 100, 300, 500, 1000, 1500, 2000, 2500 metrowymi, gdy natomiast kotły (Gerlach) podane są w stopach. Źródłem dla warstwicy była z pewnością mapa międzynarodowa 1:1,000,000, więc warstwice, analogiczne z nią 100, 1000 m. i t. d., są szczegółowo i względnie dobrze (warstw. 100 powyżej Dębłina) wrysowane, natomiast warstwice 300, 500, 1500 m. są interpolowane tylko w grubych zarysach i w następstwie tego z poważnymi błędami (Roztocze, Łysogóry, Wyżyna Małopolska i i.). Topografia bardzo bogata i dość celowo obrana, sieć kolejowa nie kompletna, choć już uzupełniona. Granice traktatu Wersalskiego i preliminarzy ryskich, błędy na Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie — całe Wileńskie włączono do Litwy (!). Podział administracyjny przedwojenny. Nomenklatura dawna urzędowa, w znacznej części spolszczona, na kresach pisownia fonetyczna, w Wileńszczyźnie nazwy litewskie. Pismo i druk bez zarzutu, skala barw nie międzynarodowa przechodzi z zieleni w barwy brunatne. (rw)

21. Mapa województwa poznańskiego i pomorskiego.

Nomenklaturę opracował Dr A. Tomaszewski. Księgarnia B. Połonieckiego, Lwów-Warszawa. Instytut Wojskowo-Geograficzny, Wiedeń. 1:750.000. 38.5 × 52 cm.

This beautifully reproduced map of the provinces of Poznań and the Polish littoral is a copy of a section of an Austrian map to the scale of 1:750.000. The Polish forms of the names have been added, though not without errors, which occur still more frequently in the drawing of frontiers and railways.

Jest to przedruk z mapy Polski 1:750.000, a tem samem tłumaczenie mapy austriackiej 1:750.000 z dodaniem nowych tras kolejowych i kilkoma nazwami terytorjalnymi. Sieć od Ferro, brak jednakże oznaczeń tak dla równoleżników, jak i południków, i objaśnień dla dołączonych wycinków z Działdowem i Kępem. Sytuacja uzupełniona w kolejach częściowo błędnie (Kartuzy-Wejherowo w budowie, Strzałków-Kutno w budowie, Gdynia-Kokoszki w budowie), lub niekompletna (Puck-Hel, Łódź-Kutno-Płock) i kolejki na wschodniej granicy województwa poznańskiego. Granice częściowo na podstawie delimitacji, dużo nieścisłości. (Granica Gdańska, nad jeziorem Żarnowickim, nad Wisłą, w Działdowskim, koło Trzciela i t. d.). Nomenklatura posiada błędy (Bialutten,

Sopoty, Karwień, Gödingen, Szydlice), lub nie odpowiada brzmieniom oficjalnym (Brześć Litewski i i.), wreszcie nazwa Pomezania koło Chojnic także jest niewłaściwą. Doskonały druk i pismo, na poziomie prac wojskowo-geograficznego instytutu wiedeńskiego. (jw)

II. POLITYCZNE MAPY POLSKI

II. CARTES POLITIQUES DE LA POLOGNE — POLITICAL MAPS OF POLAND

22. **JAN ZABIEŁŁO. Mapa Rzeczypospolitej Polskiej** (z załącznikami). Paryż (?), 1919. W. Krzepowski, Kraków. 56·5×77 cm.

Jedna z pierwszych map wydanych po przewrocie u nas, podająca zachodnią granicę, zresztą bez wartości, z ogromną ilością błędów i licho reprodukowana (autografja). (b)

23. **L. SZCZEPAŃSKI. Polska i państwa ościenne.** Nakład autora. Kraków, 1920. Freytag i Berndt, Wiedeń. 1:5,000.000. 39×29·5 cm.

Carte de la situation politique créée par les traités sur le territoire de la Pologne et de son voisinage pris dans un large sens, notamment, à partir des frontières occidentales de la Bohême jusqu'au fond de la Russie. Le seul détail capable d'éveiller un intérêt plus vif, la frontière Est de la Pologne selon les revendications polonaises, nommée „la première ligne Dmowski“, est tracé non sans fautes.

Mapka obejmuje obszar od Lipska prawie po Rostów i od Petersburga po Odessę. Obszar zwłaszcza na wschodzie za wielki i nie odpowiadający celowi mapy. Na tle czarnej sytuacji podano granice państw ustalone lub przypuszczalne, oraz koleje. Granice ustalone podano poprawnie z wyjątkiem Polski, gdzie granica zachodnia na Pomorzu jest błędną. Wykreślono linję Curzona i t. zw. pierwszą Dmowskiego (z niejakimi błędami), oraz front polski z grudnia 1919. Granice państw bałtyckich podano na podstawie domysłów oczywiście, obszary zaś ich pokryto barwą ziem rosyjskich. Koleje zostały dość poprawnie uzupełnione. Nomenklatura ma dużo braków, a mapa wiele zbędnych szczegółów (koty, nazwy gór). Rysunek, pismo i druk są bez zarzutu. Na odwrotnej stronie drukowano przegląd statystyczny państw Europy wzięty z mapy Europy tego samego autora. (b)

24. **Mapa nowej unji Polski z Litwą.** „Atlas“, Lwów, 1922. 1:2,000.000. 20×31 cm.

A map of the plebiscite area of Wilno, showing the administrative divisions of north-eastern Poland.

Podobny charakter jak mapka Górnego Śląska „Atlasu“ (p. Nr 34) ma i ta mapka, wydana z okazji uchwał wileńskich i warszawskich. Na tle granic administracyjnych i sieci kolei (wąskotorowe w wyborze

tylko), oraz wybranej topografii zakreskowano obszar objęty t. zw. plebiscytem wileńskim. Podano granice państwowe naogół dobrze (ale Orzechowo nie w Rosji, a Kałuny nie za polską linią demarkacyjną), oraz starą linię demarkacyjną polsko-litewską. Mapa ta obejmuje przeto w stosunku do celu założonego, zbyt wielki obszar, a nie podaje żadnych objaśnień statystycznych o zjednoczonym terytorjum. W porównaniu z mapką podziału Śląska wykazuje druk postęp w czystości i nakrywaniu. Pismo i rysunek poprawny. (b)

25. **Mapa Polski w konturach opracowana na podstawie mapy Polski E. Romera i T. Szumańskiego.** „Płomyk“, Warszawa, 1922. „Nasza Drukarnia“, Warszawa. Około 1:3,000.000. 30·5 × 34 cm.

Schematyczna mapka Polski (cynkografia).

26. **Carte de la nouvelle frontière entre la Pologne et la Russie selon l'accord préliminaire de la paix de 12/X 1920.** Schnakenberg, Riga. 1:2,000.000. 42 × 32 cm.

Mapa podaje przebieg granicy na tle rzadkiej sieci wodnej, i komunikacyjnej i topografii, wszakże z zaznaczeniem punktów wymienionych w traktacie. (rr)

27. **EDWARD MALISZEWSKI. Wschodnie granice Polski.** W. Główniczewski, Warszawa. Instytut Gospodarstwa Społecznego, Warszawa. 1:2,000.000. 66 × 60·5 cm.

Cette carte éveille un intérêt très vif. On y a réuni un matériel très abondant concernant non seulement tous les traités politiques entre la Pologne et les pays voisins de l'Est, mais aussi une série de conventions purement militaires et de projets, ces derniers cependant ne sont pas toujours présentés d'une façon claire.

Mapa dająca stan Polski z września 1920 r. wraz z różnymi poprzednimi projektami granic. Prócz tego na spornym z Litwinami terytorjum podano procenty ludności polskiej w powiatach Wileńszczyzny. Granice Łotwy w paru miejscach (Cypel koło Oknisty, Iłłukszańskie) błędne. Nie jasne są dwie granice oznaczone żółto: przedłużenie linii traktatu litewsko-bolszewickiego ku południowi z warjantami tegoż. Granice są wrysowane w sytuację i sieć, używaną przez firmę W. Główniczewski do wielu już map z bardzo niepoprawną skalą generalizacji, dyletanckim rysunkiem i wielu błędami. To bardzo szkodzi cennej zresztą i względnie dobrze wydrukowanej mapie. (rr)

28. **Mapa wyznaniowa Prus, Górnego Śląska i Polski.** (Tekst polski i niemiecki). Karol Miarka w Mikołowie. Bez sieci geogr. podziałki i ramek.

29. **Polska i jej sąsiedzi.** (Tekst polski i niemiecki). Karol Miarka, Mikołów. 1:4,000.000. 23 × 36 cm.

30. **Rząd niemiecki sam przyznaje, że Górny Śląsk dla Niemiec stracony.** Nakł. Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu, bez podziałki. 41×52 cm.

Propaganda diagrams for the information of the Poles of Silesia concerning Poland (28, 29) and diagrams drawn up after a German map, showing the probable result of the plebiscite (Nr 30).

Propagandowe mapy informujące ludność górnośląską o Polsce i jej stosunkach (28, 29), lub kopje map niemieckich (30), z przewidywanym wynikiem głosowania. Mapy bez żadnych pretensji do ścisłości kartograficznej, a tylko diagramy obliczone na propagandę. (rr)

31. **Ogólny wynik głosowania, Górny Śląsk.** Polski Komisarjat Plebiscytowy, Karol Miarka w Mikołowie. (Tekst polski i francuski, bez podziałki). 91×102 cm.

Official map of the Polish Plebiscite Commissariat illustrating the result of the Upper Silesian voting.

Urzędowa mapa podaje na tle granic obszaru plebiscytowych powiatów, sieci kolejowej i rzecznej, wynik głosowania w gminach i obszarach dworskich i powleka obszary gmin polskich barwą różową, niemieckich błękitem. Nomenklatura niemiecka. Rysunek, pismo i druk zupełnie wystarczają dla zamierzonego celu. (rr)

32. **Wynik plebiscytu na Górnym Śląsku.** Instytut Gospodarstwa Społecznego, Warszawa. W. Głowczewski, Warszawa, 1921. 1:350.000. 34.5×44.5 cm.

By interpolating the areas of communes which declared for Poland and Germany respectively, a very instructive general view in two colours has been obtained of the results of the Upper Silesian plebiscite.

Interpolując obszary gmin, pokryto terytorja o większości głosów polskiej czy niemieckiej 2 barwami. Obraz uzyskany w ten sposób, choć nie uwzględnia obszarów gmin, jest bardzo pouczający; sytuacja uboga, koleje, nieliczne miejscowości i granice powiatów podane. Druk dobry, ale typ pisma, tu zastosowany, do kartografji się nie nadaje. (jw)

33. **Wyniki głosowania na Górnym Śląsku.** (Tekst po polsku i francusku). Odbitka „Rzeczypospolitej“ z dnia 3/IV 1921. Bez podziałki, sieci i ramek.

Diagram (cynk), dający wynik plebiscytu w gminach i obszarach dworskich i linję Korfantego, publikowany w 2 tygodnie po głosowaniu w *Rzeczypospolitej*. Nieliczne błędy.

34. **Granica Polski na Górnym Śląsku.** 1:600.000. „Atlas“, Lwów, 1921. 20.5×25 cm.

This small map, giving many topographic details, the whole railway network, and some ethnographical, political and economic features, is intended to illustrate the

decision of the Counsel of Ambassadors in the division of the plebiscite territory of Upper Silesia. The frontier given is not to be regarded as definite, a fact explained by the early publication of the map.

Mapkę tę wydano w kilkanaście godzin po ogłoszeniu decyzji podziału obszaru plebiscytowego. Mapa daje kompletną prawie sieć kolejową (brak kolei Praszka-Wieluń), dosyć wiele miejscowości z poprawną nomenklaturą polską, terytorja zwartych większości etnograficznych, granice obszaru węglowego i kilka szczegółów kopalnianych i przemysłowych. Uwzględniono także linję Korfantego i dawne granice administracyjne. Sama nowa granica wrysowana została linją rozdzielałą miejscowości wymienione w decyzji, stąd poważne różnice, zwłaszcza w powiecie lublinieckim, oraz inny kształt w klinie bytomskim między nią, a rzeczywistą linją graniczną. Uzupełnia mapkę przegląd statystyczny podziału, opracowany na podstawie spisu 1910 r. i produkcji z 1913 r. Rysunek dobry, pismo (skład) przy uwzględnieniu pośpiechu, z jakim mapkę wykonano, zadowalniający. (jw)

35. **K. FLEMMING. Oberschlesien.** K. Flemming u. C. T. Wis-kott, A. G. Berlin-Glogau. 2. Ausg. 1:300.000. 62 × 56 cm.

An administrative political map of Upper Silesia. The frontiers laid down by the Supreme Council are given somewhat arbitrarily. The administrative division is shown only in the limits of the former German Empire.

Jest to mapa Górnego Śląska ze znanej serji map Flemminga, z nadrukiem nowych granic, łącznie z granicą decyzji Rady Najwyższej, wniesioną dosyć dowolnie między graniczne miejscowości (bez interpolacji).

Rysunek sytuacyjny jest skontrolowany tylko na terytorjum byłych Niemiec, tam także tylko wniesiono liche zresztą teren w szrafie. Do mapy dołączono zestawienie powierzchni powiatów górnośląskich łącznie z objaśnieniem przypuszczalnych przyszłych losów administracji „pro-wincji“ górnośląskiej. Druk, pismo i rysunek bez zarzutu. (rr)

36. **HANS RAVENSTEIN. Regierungsbezirk Oppeln.** M. L. Ra-venstein, Frankfurt. 1:300.000.

A copy of one of Ravenstein's well-known maps (without terrain) showing the situation created by the Versailles Treaty.

W czarną sieć rzeczną i sytuację (terenu brak) jednej ze znanych map Ravensteina wstawiono na tle dawnej regencji opolskiej zmiany zasze na Górnym Śląsku wskutek traktatu wersalskiego. Sytuacja czarna nie została uzupełniona (kolejki w b. Kongresówce). Druk bez zarzutu. (jw)

37. **Abstimmungsgebiet Westpreussen u. Danzig.**

38. **Abstimmungsgebiet Ostpreussen.** Kartogr. Abteilung der Preuss. Landesaufnahme, 1919. 1:300.000. 71·5×46·5 cm.

Copies of the Prussian *Übersichtskarte von Mittel-Europa* reprinted for propaganda purposes. The German territorial claims are put forward in seven languages, (the Polish being omitted). The printing of these maps bears witness to a considerable deterioration of Prussian war cartography.

Dwie mapy terenu plebiscytowego na Powiślu, oraz na Warmji i Mazurach, zaopatrzone w siedmiojęzyczny (bez polskiego), tekst uzasadniający prawa Niemiec do tych obszarów. Rysunek sytuacyjny zaczerpnięto z mapy *Übersichtskarte von Mitteleuropa*, w wypadku pod Nr 37 nawet ze starego jej wydania.

Druk szary, raster na morzu i jeziorach wypadł bardzo lichy. Mapy świadczą tylko o upadku techniki kartograficznej w Niemczech, wywołanym wojną.

(rw)

III. MAPY EUROPY

III. CARTES DE L'EUROPE — MAPS OF EUROPE

39. L. SZCZEPAŃSKI. **Nowa Europa.** E. i Dr K. Koziańscy, Kraków — Warszawa, 1920. 1:5,000.000. 90 × 55 cm (z tablicami statystycznymi).

This first map of post-war Europe published in Poland does not take into account the actual state of affairs in the East. The printing is very poor.

Pierwsza polska mapa zmian powojennych w Europie z wieloma brakami tak w treści jak i w druku. Mapa przedstawia granice państw według traktatów, bez uwzględnienia faktycznego stanu na Wschodzie. Granice traktatowe dano w zarysach tylko, ale dobrze. Mapa ma naogół dobrą nomenklaturę. Do mapy dodano 5 kartoników z Nadrenją, nową Austrią i 3-ma mapkami Polski z różnych czasów. Rysunek i pismo bardzo słabe; druk, zwłaszcza czarny, brudny i zamazany.

(jw)

40. **Mapka Europy podług nowych traktatów.** „Atlas“, Lwów. 1922. 1:20,000.000. 24 × 22 5 cm (z przeglądem statystycznym).

Carte qui permet de passer en revue la situation politique de l'Europe et pourvue d'une statistique comparative d'Etats nouveaux, d'après les derniers recensements (superficie, population, densité de population et nombre d'habitants des capitales respectives).

Dwubarwna mapka w projekcji Lamberta, daje na tle rzadkiej sieci rzecznej i nielicznych miast zarys nowych granic.

Z błędów wymienić trzeba Karię, którą umieszczono jako samodzielne państwo, błędna jest też granica Włoch w Azji Mniejszej. O ludności, powierzchni, gęstości zaludnienia w stolicach informuje w okrągłych cyfrach przegląd statystyczny, opracowany przeważnie według najnowszych danych, ostatnich spisów ludności. Pismo w przeglądzie statystycznym nie wszędzie zupełnie czytelne.

(jw)

41. **Mapa Europy 1921.** Instytut Wojskowo-Geograficzny, Wiedeń. Księgarnia Polska B. Połonieckiego, Lwów. 1:12,000.000.

This small political map of Europe contains nothing original and therefore adds nothing to our knowledge of Polish affairs. We notice, however, the remarkable lack of railroads between Warsaw and the other parts of Poland, built during the Great War.

Z błędów i usterek tej pięknie wydanej mapy należałoby wspomnieć o Pucku, który znalazł się w Niemczech koło Słupska, braku wszelkich połączeń kolejowych powstałych po r. 1914 między Warszawą a Małopolską, braku kolei murmańskiej i kolei Kazań — Jekaterynburg, braku granic państwowych w Azji, o braku objaśnień dla różnych znaków kolei i użytych barw. Błędną jest też granica estońska, napis „Białoruś“ znalazł się częściowo w Polsce, a topografia jest dobrana chaotycznie (Nowy Targ, brak Sosnowca), pisownia zdradza pewną niejednorodność (Rumunja ale Zelandya). Bogata batymetria według oryginału niemieckiego nie znajduje uzasadnienia w mapie politycznej.

Tak druk jak i pismo są bez zarzutu, mapa jest bardzo przejrzysta. Należałoby jedynie więcej zróżnicować barwy Polski i Niemiec. Dodać należy, że jest to — zdaje się — jedyna mapa firmy B. Połoniecki z długościami od Greenwich. (jw)

42. **Carte de l'Europe.** (Stan z 31 XII 1920). Service Géographique de l'Armée. Edit. provisoire. 1:4,000.000. 4 sekcje. 74·5 × 57 cm.

En se basant sur une carte hypsométrique de source anglaise, l'on a présenté partout correctement les nouvelles frontières politiques. Les frontières d'Esthonie, de Lettonie, de Lithuanie et les frontières orientales de la Pologne ont été marquées schématiquement, comme provisoires.

Mapa polityczna Europy z warstwicami 100, 200, 400, 800 i t. d., w projekcji stożkowej, z kolejami i dosyć licznymi miejscowościami. Granice wstawiono wszędzie poprawnie, w wypadku Estonji, Litwy, Łotwy i wschodnich Polski, jako prowizoryczne, schematycznie. Warstwie bez barw hypsometrycznych oddają teren poprawnie i naogół bez błędów. Źródłem hypsometrii — angielska mapa Europy 1:1,000.000. Sieć kolejowa częściowo uzupełniona, nomenklatura częściowo zastosowana do obecnych stosunków politycznych. Pismo blokowe przeważnie, także dla rzek, druk blady i niezupełnie czysty. (rw)

43. **Europe Centrale.** (Stan z 1 XI 1921). Service Géographique de l'Armée. 1:2,000.000. 2 sekcje. 60 × 95 cm.

Dans l'échelle de la carte précédente 2 fois agrandie l'on a donné un tableau de la nouvelle situation politique de l'Europe Centrale. Par son contenu, cette carte, ne diffère pas beaucoup de la carte précédente, au point de vue technique elle lui est supérieure.

Analogicznie do mapy Europy i w tym samym charakterze, wykonał francuski wojskowy zakład geograficzny mapę Europy od Kanału po

Odesse i Sundu po Kalabrię. Mapa prócz obecnych granic podaje dawne. Granice wschodnie Polski uznano za prowizoryczne. Sytuacja i teren bogaty, koleje niekompletne, nomenklatura częściowo zmieniona. Pismo jednolite blokowe, druk bez zarzutu. (rw)

44. GILBERT GROSVENOR. **Map of Europe.** The National Geographic Magazine, Washington D. C. 1920. Scale: 84 Miles in 1 inch (ca 1:5,000,000). 75.5 × 82 cm.

A splendidly edited political map of Europe. Neither printing in zinc nor drawing, however, come up to the same standard. The situation of the continent in relation to the extra European countries is not perfectly indicated and certain frontiers, especially those of Esthonia, Latvia, and Lithuania, are not given with absolute correctness.

Wytwornie wydana na płóciennym papierze kredowym, drukowana na cynku mapa (w projekcji Bonnego?), dająca na tle bogatej sytuacji i nieszczęśliwego terenu (szrafa), przegląd starych granic Europy i na tem zmian zaszłych wskutek wojny, podanych w czerwonej barwie. Uzupełniono nowe granice objaśnieniami o charakterze obecnych posiadłości i granic. Granice Estonji, Łotwy i Litwy wykazują usterki, Wilno włączono do Litwy, granice zaś tych państw i wschodnie granice Polski uznano za prowizoryczne. Sytuacja nie uzupełniona, koleje nie wyróżniają się od rzek, co mąci przejrzystość mapy. Pismo (skład) i druk dobre, barwa niebieska (wody) ma małe oscylacje. (jw)

45. BARTHOLOMEWS **political map of the new Europe.** 1920. The Edinburgh Geogr. Inst. — John Bartholomew and Son. 1:5,000,000, 81 × 125 cm.

This fine political map of Europe shows the new frontiers. With regard to those of Poland, Lithuania, Latvia, Esthonia and the Caucasus republics, however, they are much more than misleading.

Bardzo czysto i pięknie drukowana ta mapa daje obraz nowych państw, w wypadku Polski, Litwy, Łotwy, Estonji i republik kaukaskich zupełnie fantastycznych. Sieć kolejowa częściowo uzupełniona, uwzględniono też bogatą sieć komunikacji morskiej. Ramka odcina północ i wschód Europy. Dodane sa kartony z Europą przed wojną, planem Paryża, Rzymu, Konstantynopola, zachodniej widowni wojny i cieśniny Gibraltarskiej. (rw)

45. STANFORD'S **Library map of Europe.** Edw. Stanford, London, New edition 1921. 1:320,177. 4 sect. 79 × 71 cm.

An excellent map, though the political frontiers of the Eastern regions are given only approximately, and in places even erroneously (e. g. the territories of Vilno and Suwalki).

Polityczna mapa Europy z zarysem terenu (szrafa), komunikacjami częściowo uzupełnionymi, kablami morskimi. Granice na całym wscho-

dzie Europy podane, jak zaznaczono w objaśnieniu, tylko w przybliżeniu, a częściowo także wadliwie (Suwalszczyzna, Wileńszczyzna). Druk i pismo bardzo ostre i czyste. (rw)

47. **ALOIS FISCHER. Europas Neue Staatengrenzen.** Freytag u. Berndt, Wien. 1:7,500.000.

Two small maps of Central Europe, ethnographic and political. The former is more biased than the Freytag's latest publications; the latter shows a hypothetical situation dating from the middle of 1919, and not without interest. The appendix deals with political statistics.

Dwie mapki obejmujące część Europy od Londynu poza Kijów. Jedna z nich daje obraz stosunków etnograficznych, druga daje obraz zmienionej sytuacji politycznej. Pierwszy obraz odbiega od usiłowań obiektywizmu, występującego w ostatnio przez Freytaga wydanych mapach etnograficznych Austro-Węgier i Europy Środkowej (p. Nr 74 i 75), drugi przedstawia ciekawą i poważną próbę naszkicowania przyszłej sytuacji politycznej na podstawie znanych do tego czasu (połowa 1919) postanowień i przypuszczeń.

Tekst objaśniający, statystyczno-polityczny, nie pozbawiony na owe czasy wartości. (rr)

48. **Mitteleuropa.** Freytag u. Berndt, Wien-Leipzig. 1:3,000.000. 72 × 97 cm.

One of the few well known political maps of after-war Europe in which the frontiers are given with anything like an approach to facts (Lithuania for instance has access to the sea only in the neighbourhood of Polanga). The large number of names indicated, as well as the happy selection of railway nets, partly supplemented by the latest lines constructed, enhance the value of this carefully printed work

Mapa obejmuje obszar od Londynu po Konstantynopol i skrawków Skandynawji po Tunis i Kretę. Umieszczono skośnie cieniowany teren, granice państw i koleje. Rzeki niebieskie, topografia bardzo bogata.

Granice prócz drobnych braków, (Litwa ma dostęp do morza tylko w okolicy Połagi), poprawne. Koleje doprowadzone częściowo do obecnego stanu. Całość przedstawia się czytelnie i jasno. Druk dobry. (rr)

49. **Gesamtkarte von Europa.** Gleumes u. Co, Köln a. R., 1920. 1:5,000.000. 107 × 91 cm.

This political map of post war Europe is not without intentional bias, as for example in the case of Lithuania which is made to embrace Mołodeczno, Baranowicze and Białystok as well as the Memel territory.

Mapa nowego ukształtowania stosunków politycznych. Mapa bardzo bogata w szczegóły topograficzne, poprawnie wykonana, nie jest jednak wolną od tendencji. Wystarczy wskazać na granice państwa Litewskiego, którego granice zakreślono po Dźwinę, a objęto niemi nie tylko Mołodeczno, Baranowicze i Białystok, ale także okręg Kłajpedy. (rw)

50. **DR FR. LANGE. Das neue Europa nach den Friedensdiktaten.** Dietrich Reimer, Berlin, 1921. Apg. II. 117×73 cm.

This map is intended to represent the injustice done to Germany by the Versailles Treaty; a whole series of political frontiers has been given falsely for this purpose while the Polish boundary is quite fantastically represented, being furnished with an arrow pointing towards Odessa in proof of the annexationary tendencies of the Polish imperialist ruling in Warsaw. Neither in execution nor in printing, however, does this map come near the level attained by those formerly published by this well known cartographic firm.

Mapa Europy z nowymi granicami oraz sążnistem objaśnieniem, przedstawiającem krzywdę Niemiec po pokoju Wersalskim. Granice państw w wielu wypadkach złe. (Łotwa, Estonia, Grecja i wiele innych), lub wprost fantastyczne (Polska). Granice Polski uzupełniono linią Dźwina-Berezyna-Dniepr i strzałką w kierunku Odessy, które mają przedstawiać „aneksyjne dążenia rządzących w Warszawie polskich imperjalistów“. Mapa przeładowana napisami, terenem (szrafa) i grubymi liniami kolejowymi, które przytłaczają i tak mdły obraz politycznego rozczłonkowania.

(rw)

51. **DR KARL PEUCKER. Das neue Europa.** Artaria, Wien. T. Baumwarth, Wien. 1 : 7,000.000. 85·5 × 68·5 cm.

This fine map, which gives a general view of the new political arrangement of Europe, unfortunately contains errors, in some places of a general nature, in others, of detail — throughout the Eastern and South Eastern regions where new states have arisen.

Mapa ta nie ma terenu, a tylko czarną hydrografię, czerwone koleje i granice państw. Koleje częściowo uzupełniono, granice mają braki na całym wschodzie. Polska — (Wilno w Litwie ale z pytajnikiem), Łotwa, Litwa, Estonia, Białoruś, Ukraina i cały południowy wschód mapy już to w szczegółach już w ogólności błędne. Topografia dobrze dobrana i przejrzysta jest dodatnią stroną mapy. W wykonaniu wyróżnia się przyjemny dobór barw, którymi oznaczono granice. Dobry i ostry druk nie całkiem nakrywa się w barwach.

(rw)

IV. MAPY SĄSIEDNICH KRAJÓW POLSKI

IV. CARTES DES ETATS VOISINS DE LA POLOGNE — MAPS OF THE BORDER-STATES OF POLAND

52. **G. FREYTAG. Karte der neuen Staaten auf dem Boden des ehemaligen Oesterreich-Ungarn.** Freytag und Berndt. Wien (ca August 1919).

Dwie mapki przedrukowane z dawnych wydań: Mapa Austro-Węgier z nadrukowanymi nowymi granicami (1 : 4,000.000), jakoteż mapa etnograficzna tego obszaru (1 : 6,000.000). Tkwiące w mapie hipotezy polityczne nie są bez interesu historycznego.

(rr)

53. G. FREYTAG. **Karte von Rumänien.** 1:1,000.000. 80×65 cm.
 54. **Karte von Ungarn.** 1:1,500.000. 42·8×33 cm.
 55. **Karte der Tschechoslovakischen Republik.** 1:1,500.000. 61×27·5 cm. G. Freytag u. Berndt, Wiedeń.

Copies of Freytag's war maps, showing the new frontiers.

Firma G. Freytag wydała, jako przedruk swej mapy Austro-Węgier, mapy Węgier, Czechosłowacji i przedruk wojennej mapy Rumunji jako mapę nowej Rumunji, z wrysowanymi nowymi granicami i terenem. Topografia skontrolowana, granice nowe, w ogóle dobre, mają jednak w szczegółach dość liczne błędy. Druk względnie dobry, znać braki wojenne w papierze z obu stron zadrukowanym. (jw)

56. PROF. LEO HELMER. **Karte der Tschechoslovakischen Republik.** G. Freytag u. Berndt, Wien. 1:2,000.000. 44·5×24 cm.

Belle carte physique avec un bon choix de détails topographiques et de réseau de chemins de fer; nomenclature tchèque et allemande.

Teren przedstawiony szrafą skośnie oświetloną, uplastycznioną t. zw. Freytagowską skalą barw. Topografia naogół uboga, jednak celowo wybrana i przejrzysta. Na mapie Czechosłowacji dano nazwy miast w podwójnym brzmieniu. Granice podano naogół dobre, szczegóły kolejowe częściowo uzupełnione. Druk, jak i pismo dobre, skala barw robi wraz ze skośnem oświetleniem dobre wrażenie plastyki. (jw)

57. R. FRIEDRICHSEN. **Karte von Litauen.** 1:750.000. L. Friedrichsen, Hamburg, 1918. C. L. Keller, Berlin. 56×70·5 cm.

A map of Lithuania showing the frontiers proposed by the Germans during their occupation of that country. It is a fine hypsometric map, rich in topography, railways and roads, and shows the administrative divisions of the country laid down by the Germans and which have been maintained within the boundaries of the present Lithuanian Republic. The names are given in their German and Lithuanian forms.

Jest to cenna mapa Litwy w granicach projektowanych przez Niemców, sięgających na S po Brześć, a ogarniających Augustów, Białystok, Lidę i oczywiście Wilno. Granice Ukrainy pociągnięto za traktatem brzeskim aż po Międzyrzec i Prużanę. Mapa podaje bardzo bogatą hypsometrię (do 300 m 7 warstwic), wziętą z atlasu Niemna Kellera, a nałożoną konsekwentną skalą barw od zielonego do ciemno-oliwkowego koloru, kompletną sieć kolejową łącznie z budowanymi w 1918 r. linjami, dosyć bogatą sieć drogową, i niemiecki, a dzisiaj w niepodległej Litwie utrzymany podział administracyjny państwa. O ile istnieją, dodano litewskie nazwy miejscowości w nawiasach, zresztą wszelkie objaśnienia i tytuły podano także i po litewsku. Do mapy dodany jest niemiecko-litewski spis miejscowości. Druk, rysunek i pismo są bez zarzutu. (jw)

58. **Latvija.** Olava fonda izdevums. Schnakenburg, Riga, 1920. 1 : 420.000. 115 × 75 cm.

A wall map of Latvia drawn up after the Russian map of Strelbitsky. Neither altitudes nor forests are indicated; the names are in Lettish and the frontiers represent the Latvian claims. The state is divided into districts (vidzemes).

Kolorowa mapa ścienna Łotwy, oparta na rosyjskiej dziesięciowiorstówce z siecią geograficzną i długościami od Pułkowy, z bardzo bogatą jak na mapę ścienną topografią, granicami państw, prowincji (vidzemes), powiatów i gmin, kolejami i drogami, ale bez terenu. Nomenklatura łotewska. Uzupełnienia syluacji dotyczą tylko sieci kolejowej na Łotwie. Granice wszędzie według żądań łotewskich (Połaga, Żagory, Radziwiliszki, jeziora Dryświackie, Drywiackie, Oświejskie, Runö). Obszary poza Łotwą oddano tylko w najgrubszych zarysach. Rysunek (łamanie linii kolejowych), pismo, reprodukcja (autografja) i druk — dobre i wyraźne. (jw)

59. **GEN. C. TEODORESCU, PROF. DR V. MERUTIU. România.** Ed. III. Luceafărul, Bucuresti, 1921. 1 : 1.000.000. 82 × 59 cm.

This map satisfies, to a considerable extent, our interest in the topography and administration of the new Roumania. It is further enhanced by small plans of the chief cities, to a scale of 1 : 75.000 and 1 : 100.000. The printing, however, leaves much to be desired and bears witness to the typographic difficulties which have not yet been overcome in every respect.

Mapa ta służyć może jako bardzo dobry materiał do kartografii Wielkiej Rumunii. Odnosi się to zwłaszcza do granic, nomenklatury i komunikacji. Mapa wykonana w projekcji stożkowej z długościami od Paryża, wody błękitne, zresztą sytuacja, z wyjątkiem czerwonych dróg i barwnych nadruków granic, czarna. Teren, przedstawiony jasno-brunatnem cieniowaniem, z wszystkimi jego wadami, powiększonemi przez nienakrywanie się barw, wypadł najslabiej. W sytuacji zauważyłem kilka błędów: brak kolejki z Borszy do Jakoben, granica Polski w dorzeczu Cz. Cisy, a granice najmniejszych jednostek administracyjnych (tinuturi) w b. Węgrzech przekraczają granicę państwową. Tę podano według rozgraniczenia w terenie. Mapa daje dobry obraz administracji kraju. Uzupełniają ją planiki Bukaresztu, Czerniowiec, Braszowa (Kronstadt), Sybina, Cluja (Koloszwar) i Kiszyniewa bez terenu, w podziałce 1 : 100.000 i 1 : 75.000. Rysunek bardzo dobry, pismo i znakowanie celowo rozróżnione (kursywa i blok leżący dla rzek). Druk blady i nie ostry psuje wygląd zewnętrzny mapy. Znać na mapie braki i trudności techniczne, które zmusiły drukarnię do obcięcia paska mapy u góry (patrz napis: Carpatii Pâdurosi). (jw)

60. **Carte de l'Ukraine.** Inst. cartogr. Kümmerly et Frey, Berne. 1 : 5.000.000.

Carte de propagande présentant la sphère d'intérêts petit-russiens (soi-disant „Ukrainiens“).

Mapa Rosji europejskiej z terenem cieniowanym brunatno, skontrolowaną sytuacją, dawnym obszarem administracyjnym i obszarem ukraińskich interesów, wyznaczonym linią Grybów-Rzeszów-Rozwadów-Janów-Piaski-Parczew-Międzyrzecz-Białowieża, stąd na E do Prypeci, łącznie ze skrawkami N i S Bessarabji, północnym Krymem, Kubaniem i Dońszczyzną. Do mapy dołączono tekst informujący o sprawie ukraińskiej. Rysunek i wykonanie mapy bez najmniejszego zarzutu, choć ustępuje znanym mapom Szwajcarji, druku firmy Kümmerly i Frey. (jw)

61. **STEFAN RUDNYČKYJ. Stinna fizyczna karta Ukrainy.** Freytag i Berndt, Wiedeń. Naukowe Tow. im. Szewczenki, Lwów, 1918. 1:1,000,000. 4 sekcje. 101.5 × 73.5 cm.

This map of Ukraina, though issued for propaganda purposes, nevertheless stands on a comparatively high level both scientifically and technically. The propagandist nature of the work is naturally most apparent in the ethnographic map, disregarding, as it does, data obtainable from original sources, and the shading of the terrain, hastily executed and strikingly inconsistent in many places.

Hypsometryczna mapa Ukrainy od Wisły aż po morze Kaspjskie i Samarę, z terenem przedstawionym warstwicami, skośnem cieniowaniem i barwami ze znanej skali t. zw. Freytaga, która daje niewątpliwie wielką plastykę zwłaszcza w partiach górskich. Mapa daje ponadto batymetrię części Morza Czarnego, oraz mapkę etnograficzną z bardzo szerokim zasięgiem Rusinów (t. zw. Ukraińców), geologiczną, morfologiczną, klimatyczną, roślinną, w podziałce 1:5,000,000. W mapę wniesiono bardzo wiele nazw krain geograficznych i poprawną nomenklaturę ruską dla całego objętego ramkami terytorjum. Rysunek terenu, jako cieniowany, wykazuje dużo braków i niekonsekwencji, jest też, zdaje się, z wielkim pośpiechem robiony; to samo powiedzieć można i o druku, nie dorównującym innym wydawnictwom Freytaga. (jw)

62. **RUBINEH GYULA. Magyarország gardasagi térképeiben.** (La Hongrie économique en cartes). Budapest 1920. 3 wyd. 77 map-diagramów i 6 grafikonów. (Tekst węgierski i francuski).

Atlas statistique et économique, du territoire de l'ancienne Hongrie, qui a pour but de démontrer comment les traités de la paix ont déchiré un tout naturel. Il y a donc là un but évident de propagande; cependant la méthode de diagrammes qu'on y a appliquée, peut servir de modèle de méthode. Enfin le matériel rassemblé dans l'atlas, offre beaucoup d'intérêt; il faut seulement regretter, qu'on n'y ait donné point d'indications bibliographiques se rapportant aux oeuvres scientifiques et aux sources.

Comme supplément on a ajouté deux cartes, l'une du relief du sol, l'autre ethnographique. Celle-ci exécutée par le professeur Teleki, est un essai méthodique intéressant d'éliminer de la coloration ethnographique les territoires non occupés par des habitations humaines.

Trzecie, rozszerzone wydanie atlasu statystycznego Węgier w granicach przedwojennych. Mapy, a raczej diagramy bez sieci geograficznej ilustrują szereg problemów z dziedziny komunikacji, handlu, przemysłu,

górnictwa, stosunków społecznych i wogóle całej ekonomji życia dawnych Węgier przez oddawanie każdego centrum przemysłu czy handlu lub ilości produkcji kwadratami o proporcjonalnej wielkości, a nie metodą statystyczną. Do każdej mapy dodana jest kalka z nadrukiem nowych granic Węgier, mająca ilustrować rozerwanie jednolitego terytorjum. Do atlasu dołączone są 2 mapy, fizyczna i etnograficzna; pierwsza wykonana metodą foto-reliefu, bardzo plastyczna, ale niewymierna, druga opracowana przez prof. Teleki'ego oparta jest na zasadzie stosowania barw dla obszarów etnograficznych w obrębie osad. Obszary niezasiedlone pozostają białe — metoda godna uwagi. Każdy diagram czy mapa są zaopatrzone w tekst objaśniający.

Cały atlas wykonany na cynku (za wyjątkiem mapy etnograf. litograf.), jest dobrym przykładem większego dzieła dla celów propagandy politycznej.

(rw)

V. MAPY ETNOGRAFICZNE

V. CARTES ETHNOGRAPHIQUES — ETHNOGRAPHICAL MAPS

63. EDWARD MALISZEWSKI. **Mapa narodowościowa ziem polskich.** W. Głównzewski, Warszawa. Biuro Pracy Społecznej, Warszawa, 1919. 1:2,000.000. 66 × 60 cm. (Tekst polski, francuski i angielski).

Tableau schématique de la situation ethnographique sur le territoire de la Pologne d'avant les partages. L'auteur est un bon connaisseur de la situation ethnographique de ce territoire et probablement le tableau présenté par lui répond en général fort bien à la réalité, bien que la méthode cartographique, appliquée par l'auteur, laisse beaucoup à désirer.

Jako podkładu do tej mapy użyto sytuacji kilkakrotnie przez firmę W. Głównzewski reprodukowanej, która ani poprawnością, ani skalą generalizacji, ani dokładnym rysunkiem, czy dobrą nomenklaturą się nie odznacza. Do dyskusji nawet nie nadaje się schemat terenu w Karpatach i Sudetach.

Zasadą autora, przyjętą przy przedstawieniu stosunków narodowościowych, nie było danie wiernego planimetrycznie obrazu, co byłoby bardzo trudnem na terytorjum byłej Rosji, lecz schematyczne przedstawienie tak granicy etnograficznej jak i enklaw. Nie można więc na tej mapie wykonać żadnych pomiarów. Podnieść należy także takie niewspółmierności, jak np. jednakowo zasłane czerwonymi plamkami Polesie, Wołyń, części Grodzieńskiego, Brastawskie lub Świąciańskie, które to obszary wykazują przecież bardzo poważne różnice w procencie Polaków. Z geometryczną dokładnością rozrzucone plamy etnograficzne polskie, równie jak regularnie co półtora centymetra wychodzące ku południowi półwyspy białoruskiego terytorjum nie budzą zaufania, ani nawet

nie czynią wrażenia naturalnego obrazu rozszedlenia ludności. Z jednej strony przewiększono też obszary niemieckie w Kongresówce i Wielkopolsce, Śląsku lub Pomorzu, jakoteż na Wołyniu, z drugiej nie dano ani jednej plamki niebieskiej prócz Białej na obszarze byłej Galicji. Dobór barw nie jest wszędzie szczęśliwy (żółte i czerwone w Wileńszczyźnie), niektóre barwy blade, natomiast druk jest czysty i wyraźny. (rw)

64. ING. JAKOB SPETT. **Nationalitätenkarte der östlichen Provinzen des Deutschen Reichs nach den Ergebnissen der ämtlichen Volkszählung vom Jahre 1910.** Justus Perthes in Gotha. Moritz Perles, Wien, 1918. 1:500.000. 100 × 75 cm.

An ethnographic map of the former Prussian provinces of Poznań, Eastern Prussia, Western Prussia and Silesia. As in the case of Langhans's well-known maps, Vogel's map of the German Empire has been taken as basis. Another ethnographical map differing widely from Langhans's, and yet entirely corroborating the official Prussian census, was drawn up by J. Spett. This is probably the only German publication giving an objective view of the ethnographic conditions of the territory, in as far as this is possible on the basis of the Prussian census. The printing, as was common in the works of the institute of Gotha, is excellent.

Bardzo cenna, metodycznie opracowana i na czasie wydana mapa stanu etnograficznego Pomorza, Prus Wschodnich, Poznańskiego i Śląska. W podkład, wzięty z mapy Niemiec C. Vogla 1:500.000, wstawiono sześciostopniową skalę procentową Polaków, oznaczając barwą zieloną większości polskie, a czerwoną niemieckie. Mapa odbija korzystnie od mapy np. Langhansa, gdzie lasy i dobra państwowe miały wzbudzać barwami wrażenie rozbiecia terytorjum etnograficznego polskiego. Wyraźna barwa czerwona daje możność natychmiastowego zorientowania się w przebiegu granicy etnograficznej. W imię konsekwencji należałoby jednolicie przeprowadzić wypełnianie jezior barwami etnograficznymi, oraz wystąpić w imię bezstronności przeciw nienależeniu barwą większości niemieckiej obszaru lasów, obszaru wydmyowego na pld. od Bydgoszczy i Torunia. Skalę procentową rozmieszczenia polskości wniesiono prawie zupełnie poprawnie. Druk zakładu gotajskiego bez zarzutu. (rw)

65. W. SIKORA. **Rozszedlenie ludności polskiej w Księstwie Cieszyńskim.** Lit. Fr. Zieliński, Kraków, 1919. 1:75.000. 95 × 66.5 cm.

A detailed ethnographic map of the Silesian Cieszyn district. Besides showing the racial distribution in colours, the percentage of Poles is given for each commune.

Na tle sieci kolejowej i rzadkiej rzecznej, granic księstwa, powiatów i gmin, uwzględnia mapa 4 rodzaje nasilenia ludności polskiej i 3 inne rodzaje gmin: czeskie, niemieckie i mieszane. Nasilenie ludności niepolskiej oddano pionowymi paskami, nie podając objaśnienia tych znaków. Dodano jeszcze procenty Polaków w każdej gminie i produkcję

węgla w gminach okręgu karwińskiego. Zapewne mapa była pojęta jako ścienna, gdyż podziałka 1 : 200.000 do 1 : 250.000 byłaby bardziej dla niej, jako podręcznej odpowiednią. Objaśnienia w języku polskim, francuskim i angielskim dają przegląd statystyczny powiatów sądowych Śląska Cieszyńskiego. Rysunek, pismo (skład) i druk dobre. (jw)

66. **M. ŚWIECHOWSKI. Population d'après les nationalités et la propriété foncière sur le territoire du Grand Duché de Lithuanie.** Bureau central d'édition du Comité Suprême Polonais, Cracovie, 1918.

Two chartograms with tables illustrating the relative numerical strength of the nations inhabiting the former Grand-Duchy of Lithuania (five former governments of so called „West Russia“) elaborated from materials collected in connection with Stołypin's projected zemstwo autonomy.

The publication is obviously of mere historical importance to-day.

Drukowana jako manuskrypt ta praca jest francuskim wydaniem broszury ogłoszonej po polsku w Zakopanem w 1917 r. p. t. „Żywioł polski na ziemiach litewskich“, tego samego autora z dodanymi tablicami statystycznymi, opartymi na Stołypinowskim operacie w sprawie wprowadzenia ziemstw na Litwie i Białorusi oraz z trzema mapkami, ilustrującymi procenty Polaków i własności ziemskiej polskiej.

Niezgodność jednodniowego spisu z 1897 r. ze spisem, dołączonym do powyżej wymienionego dokumentu, podniósł pierwszy prof. Romer w Atlasie geogr.-statystycznym, a udowodnił w pracy „Ilu nas jest“. Obliczając jednak na podstawie statystyki ziemstw ilość Polaków na kresach, nie wziął pod uwagę, że do bezpośredniego głosowania w ziemstwach uprawnieni byli tylko posiadacze pewnego minimum ziemi (150–300 dziesięcin). Wskutek tego trzeba uwzględnić przy obliczaniu ilości Polaków stosunek małorolnych do posiadających owe minimum. Przeprowadza to Świechowski i w mapce otrzymuje procenty Polaków na omawianem terytorjum. Ponieważ jednak trudno otrzymać obraz, wszędzie prawdziwie odpowiadający, rachunkiem pośrednim, są na mapce i szczegóły nieprawdziwe (większość polska w powiecie słuckim). W mapce drugiej daje do porównania wyniki otrzymane przez Maliszewskiego na terytorjach Suwalszczyzny, Kowieńszczyzny, Kurlandji i Letgalji. W trzeciej daje obraz, także na podstawie Stołypinowskiej statystyki, polskiej własności ziemskiej. Mapki, jak i całą rozprawę reprodukowano autograficznie. Użyto w nich kilku barw. Są one jasne i czytelne. (jw)

67. **J. CZEKANOWSKI. Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na Litwie i Rusi.** Les problèmes nationaux et confessionnels en Lithuanie et en Ruthénie. Prace Geograficzne. Nr I. Lwów, 1918. 4 to 113 p. z 4 kartogramami. 1 : 5,000.000. 23.5 × 16.5 cm.

Four chartograms illustrating the racial distribution in nine governments of the so called Western part of the late Russian Empire. They have been elaborated

from material which formed the basis of the projected „zemstvo“ autonomy for these governments, which was put before the Douma by Stołypin in 1909. Czekanowski's map and especially his line of „equilibrium“, dividing the territory of these governments into two parts, of which the Western part contained as many non-Poles as the Eastern did Poles, awakened wide interest during the negotiations at the Paris Peace Conference. Czekanowski's studies, however, and consequently his maps, are not free from certain misconceptions avoided by other Polish investigators of the problem, such as Świechowski and Maliszewski. (Polish and french text).

Do rozprawy ogłoszonej w języku polskim, francuskim i niemieckim dołączono 4 kartogramy, ilustrujące stosunki narodowościowe na obszarze 9 t. zw. zachodnich gubernji dawnej Rosji. Dwa pierwsze kartogramy podają rozmieszczenie większości poszczególnych grup narodowościowych na podstawie liczby przedstawicieli drobnej własności ziemskiej, trzeci ilustruje rozmiary własności ziemskiej, przynależącej do różnych grup narodowościowych, czwarty zaś podaje przebieg t. zw. przez autora „linji równowagi“ t. j. takiej linji granicznej przecinającej owe terytorja, która rozdziela na wschód od tej linji tylu Polaków ile nie-Polaków pozostaje na zachód od niej.

Praca i mapy Czekanowskiego nie pozostały bez poważnego wpływu na stanowisko polskiej Delegacji pokojowej w Paryżu, wszakże wyniki jego, polegające na identyfikowaniu pojęć „drobnej własności“ w projekcie Stołypina z ludnością w ogóle polegały na nieporozumieniu, którego uniknęły studja Świechowskiego i Maliszewskiego. E. Romer

68. **T. SZTURM DE SZTREM i W. WAKAR. Stosunki narodowościowe na terenach b. zarządu cywilnego Ziem Wschodnich według spisu z 1919 r.** Instytut Gospodarstwa Społecznego, Warszawa, 1921. 1:1,000.000. 44 × 54 cm.

A diagram showing the distribution of the various nationalities over the area of the Polish North-Eastern marches and administered by Poland until the Bolshevik advance in 1920. It was executed according to the official census data of 1919.

Diagram bez sieci geograficznej, topograficznej, i hydrograficznej, podający na tle granic gmin i powiatów stan większości etnograficznych na wspomnianem terytorjum. Nadto podano czterostopniową skalę dla ilości Polaków od 25% wzwyż, procent Polaków w każdej gminie i granice preliminarzy ryskich, oraz litewsko-rosyjską z 12 VII. 1920 r. Mapa nieprzejrzysta, kombinacje różnych skal czynią stan etnograficzny niejasnym (Krzywicz, Duniłowicz). Drukowane jako autografja z pismem ręcznem zwyczajnem. Druk dobry. (jw)

69. **JERZY MACHLEJD i BOGDAN ZAGÓRSKI. Mapa narodowościowa polskich kresów północno-wschodnich i Litwy.** Warszawa, 1922. Gebethner i Wolff. (Z tekstem). B. Wierzbicki i Ska, Warszawa. 1:1,000.000. 47 × 44 cm. (La Pologne de Nord-Est et la Lithuanie. Carte des nationalités).

Since the publication of Rittich's ethnographical maps, which have popularized the falsehoods of the Russian official statistics in the world's literature, this is the first great general map showing the distribution of nationalities over an area occupied by Poles, White Ruthenians, Lithuanians and Letts (Latvians). It is designed according to German official war returns of 1916, the Polish census undertaken in this region in 1919, and the Lettish (Latvian) census of 1920, besides which, numerous data and documents produced on the occasion on the Paris Peace Conference, were made use of. It is to be hoped that this valuable work will be taken into consideration by the scientific world and will contribute towards correcting the errors which are only too commonly met with on ethnographic maps of this part of the continent.

The title and explanations are in Polish and French.

Po mapach Dury, Rozwadowskiego, Gruenberga, Maliszewskiego, Wakara, Wakara-Szturma, Romera, Świechowskiego, nie mówiąc już o rosyjskich czy ich wiernych niemieckich kopjach, jest ta praca niewątpliwie poważnym krokiem naprzód w szczegółowym kartograficznym ujęciu stosunków narodowościowych ziem b. W. X. Litewskiego. Autorzy zebrali bardzo obszerny materiał źródłowy lub opracowania, jednolicie go obrobili, wyróżniając cztery skale nasilenia każdej narodowości, a częściowo uwzględniając większe miasta. Z materiałów urzędowych uwzględniono spis polski z 1919 r. i spis łotewski z 1920 r., częściowo zaś jednodniowy spis rosyjski z 1897 r. i niemieckie spisy wojenne, z nieurzędowych zaś bardzo liczne opracowania tamtejszych stosunków, zwłaszcza czasu wojny dokonane. W kilku drobnych, a całości obrazu nie mącających szczegółach, nie mogę się zgodzić z danymi tej mapy: w szeregu parafji w polskim klinie etnograficznym w dolinie Niewiaży i w Kowieńszczyźnie różni się mapa Machlejda i Zagórskiego od dostępnego mi materiału: Memorjał Polskiego Komitetu Kowieńskiego dla misji koalic. w memorjale Tymcz. Rady Narodowej w Wilnie do Polsk. Kom. Narod. w Paryżu z marca 1919 r. W memorjale tym liczy n. p. parafja Rumyszyski 25%, Korniałów 80%, Kiejdany pow. 65%, Kiejdany m. 90%, Janów 85%, Surwiliszki 25%, Łabunów 80%, ludności polskiej. Również nie widać całkiem pasa ludności łotewskiej, przekraczającego na południe dawną kurlandzko-kowieńską a dziś łotewsko-litewską granicę (przedmiot sporu w komisji granicznej łotewsko-litewskiej prof. Simpsona). W paru wypadkach brak kilku znanych wysp polskich w Suwalszczyźnie. (Se-reje, Lejpuny).

Pozatem jednak w granicach metody przedstawiania narodowości gminami zostało wszystko oddane wiernie i szczegółowo, choć całość obrazu nie została tem zmacona. Widać odrazu skupienia polskości koło wielkich miast Wilna, Dyneburga i Kowna, które stąd łączą się ze sobą i z rdzennym trzonem polskim w okolicach Grodna. Dowód, że polskość tu nie z zachodu, lecz z tutejszych centrów promieniowała.

Co do samej sytuacji, podnieść należy bogactwo poprawnie podanych różnych granic politycznych, stwierdzić zupełną prawie poprawność reszty sytuacji (błędy w położeniu Muśników, Szyrwint, Gedrojci, Dukszt,

Turmontu,) należy wreszcie zaznaczyć że obecna granica łotewsko-polska na lewym brzegu Dźwiny nie jest „granica państw“, lecz linią demarkacyjną. Strona typograficzna nie stoi niestety na takim poziomie reprodukcji, na jakoby zasługiwała tak doskonała praca. (jw)

70. **L'Europe ethnique et linguistique.** Atlas descriptif en trois cartes speciales à couleurs avec texte démonstratif. Cop. by de Agostini Geog., Institute. Novara, Italy. 1917 p. 42. *a) Carte de l'Europe.* 1:10,000.000. 67 × 49 cm. *b) Carte de l'Europe Centrale.* 1:3,000.000. 73 × 51 cm. *c) Carte de l'Orient Européen.* 1:3,000.000. 72 × 51 cm. Tekst wyjaśniający podaje historyczno kulturalną charakterystykę poszczególnych grup językowych (bibliografii brak).
71. **Ethnographical Map of, a) Germany, b) Poland, c) Northern Italy, d) South Eastern Europe.** War Office, December, 1918. 1:1,500.000. 4 sekcje, obejmujące każda po 8 stopni szerokości, a 12 stopni długości (40—48 i 48—54 stopni szer. N, a od 6—18 i od 18—30 stopni dług. wsch. od Greenwich. Mapy te zostały wykonane na podstawie dokumentów, zebranych przez angielski sztab nautyczny (Naval Staff).
72. **A Sketch Map of the linguistic Areas of Europe.** London. Publ. by Edward Stanford 10-th April 1917. 1:3,220.177. 4 sekcje. 95 × 74 cm. Mapę wykonano na podstawie prac Keane, Dominian, Sir Arthur Evans, Cvijić, Douglas W. Freshfield ogłoszonych w Geogr. Journ. i Geogr. Rev. w latach 1915 i 1916.
73. **ALEXANDER GROSS. Races of Eastern Europe.** The Daily Telegraph Map Nr. 25 (1919). 1:4,500 000. 133 × 84 cm. Mapa obejmuje obszar ograniczony 10 południkiem wschodnim, 60-tym równoleżnikiem, a sięga poza Moskwę i po Krym. Źródeł mapy nie podano.

Maps Nr 70—72 are, from a theoretic and technical point of view, cartographic works of the first order. Agostini's Atlas is somewhat less systematically drawn up, but quite as handsomely printed. The two other maps are intended to acquaint the Anglo-saxon world with the nationalistic problems of Eastern Europe. Though it cannot be said that the information given by any of the maps coming under Nr 70—73 is even approximately correct, insofar as they concern the territory in which Polish interests are engaged; one has merely to look at Agostini's map to find a good example of this: in Volhynia the area occupied by the German colonies is represented as being much larger than that covered by the Polish element in East Galicia, whereas the number of Volhynian Germans is 200.000 as against two million Poles in East Galicia. The attempts of the English War Office to submit the situation to a certain criticism cannot be said to have succeeded, for throughout the whole area East of the Zbrucz—Łuck—Wołkowysk—Wilno—Święciany line not a single Polish colony is mapped. Meantime Standard Russian authorities like Rittich and Flo-ryński, polonophobe though they are, recognize the importance of the Polish ele-

ment in these regions. It would seem, however, as if all literature and cartography relating to European ethnography were limited to a study of those German literary products which have intensified and popularized the falsehoods of the official statistics and science of Russia.

Wszystkie wymienione mapy, zwłaszcza dwie pierwsze wykonane wytwornie, stoją też pod względem kartograficznym, na ogół pod każdym względem poważnie. Zwłaszcza mapa wydana przez War Office (Nr 71) stosuje się pod każdym względem, zwłaszcza projekcji, do postanowień międzynarodowych uchwał powziętych na konferencji w Paryżu. Cenne i interesujące są kartoniki ilustrujące gęstości zaludnienia, bo one kolorytów etnograficznym nadają ilościowej wartości. W tej też mapie osobne diagramy poświęcono ilustracji stosunków narodowościowych mieszkańców głównych miast.

Mapa Stanforda zdaniem mojem wybrnęła stosunkowo najlepiej z trudności przedstawienia etnograficznych stosunków Europy na podstawie oficjalnych spisów ludności tak pospolicie fałszywych. W mapie tej zrezygnowano mianowicie z przedstawienia oderwanych od głównego trzonu mniejszych i większych nawet kolonji. W następstwie tego wystąpiła na tej mapie dobrze polska zachodnia granica etnograficzna, bardzo natomiast niekorzystnie polska granica wschodnia. Terytorjum litewskie przedstawiono na wszystkich mapach wcale zgodnie i poprawnie. Rozczłonkowania grupy wschodniej na Rosjan, Biało- i Małorusinów nie przeprowadziła żadna mapa z wyjątkiem mapy War Office. Mapa Grossa wyróżnia natomiast osobną barwą Rusinów (Ruthenes) Galicji i Węgier od Małorosjan, określonych nazwą w obrębie kolorytu rosyjskiego.

Obraz rozproszonych kolonji pozostawia wogóle bardzo wiele do życzenia. Na mapie de Agostini podano np. rozmieszczenie kolonji niemieckich bodaj literalnie podług źródeł niemieckiej propagandy naukowej. Wystarczy wskazać na terytorjum Niemców na Wołyniu zajmujące na pewne znacznie większą powierzchnię niż terytorjum Polaków w Galicji wschodniej (około 200.000 Niemców wobec 2,000.000 Polaków, a nawet 1,400.000 rzymsko-katolików w Galicji wschodniej). Mapa War Office usiłowała w tym kierunku przeprowadzić jakąś krytykę materiału, widoczne to przedewszystkiem w zakwestjonowaniu statystyki oficjalnej w obrębie Prus wschodnich, natomiast pominięcie wszelkich kolonji polskich na wschód od linii wyznaczonej przez Zbrucz i Łuck, Kobryń, Wołkowysk, Wilno i Święciany, dowodzi, że redakcje wszystkich tych map nie sięgły nawet do oryginalnych źródeł rosyjskich, chyba nie podejrzanych o propagandę prawdy w problemach narodowości, jak np. Rittich i Floryński, a zignorowały w zupełności literaturę polską. E. Romer

74. G. FREYTAG. *Völker- und Sprachenkarte von Österreich-Ungarn*. Wien, 1918. 1 : 1,500.000. 86 × 66 cm.

Cette carte présente non seulement la répartition générale des nationalités, mais elle renseigne aussi la structure nationale des villes. Quant au terri-

toire de la Galicie orientale le tableau donné par cette carte est pour le moins à peu près fidèle.

Mapa wyróżnia w obszarze Polski Polaków, Rusinów i Niemców, prócz tego w szczególności miasta liczące 10—50% tychże narodowości. Prócz kolonji niemieckich, których powierzchnie graficznie przewyższono, jest stosunek powierzchni innych narodowości wcale wierny. Odnosi się to zarówno do rozmieszczenia Polaków w Galicji wschodniej jak nie mniej do terytorjum polskiego na Spiszu, Orawie i w okręgu Czacy. (rr)

75. G. FREYTAG. **Völker und Sprachenkarte von Mitteleuropa.** G. Freytag u. Berndt, Wien. 1:3,000,000. 125×97 cm.

One of the most impartial ethnographic maps of this part of Europe which have hitherto been published not only in Germany but in the whole world. The only errors are in the imaginary ethnographic boundaries of Lithuania and in the German colonies, which have been more or less exaggerated.

Mapa etnograficzna części Europy od Londynu do Kijowa i Petersburga do Krety z bogatą topografią, dokładnie i dość przedmiotowo opracowaną. Z szczegółów odnoszących się do Polski podnieść należy należyty obraz w Galicji i w każdym razie znaczne poprawki na Podlasiu, Chełmszczyźnie i Suwalszczyźnie, Spiszu, Orawie i Czadeckiem, pierwszy raz na niemieckiej mapie w ten sposób uwzględnione. Zabór pruski tych poprawek nie doznał. Wschodnia granica Litwinów bardzo fantastyczna, kolonje niemieckie oczywiście dla lepszego wrażenia przewiększone. Druk z ostatniego roku wojny nie odznacza się wielką czystością, ani dobrem kryciem barw, pismo bardzo zepsute kiepskim drukiem, zresztą dobre, barwy z wyjątkiem Zachodu wyróżniają się należycie. (rw)

76. PROF. DR DIETRICH SCHÄFER. **Länder- und Völkerkunde Europas.** Berlin. Dietrich Reimer. 8te Auflage. November 1918. 1:4,000,000. 104×85 cm (mit Begleitwort).

This ethnographic map of Europe southward of the 60 degree of lat. is full of biased falsifications directed principally against Poland: Wilno is not represented as Polish while on the other hand the Germans have had too much personal experience, to call it Lithuanian. It is therefore indicated on Schäfer's map as White-Ruthenian.

Mapa etnograficzna znacznej części Europy, sięgająca mniej więcej po 60 równoleżnik, pełna fałszów i tendencji, skierowanych szczególnie przeciw Polakom. Na wschód od linii: (sic!) Grodno — Białystok — Brześć, — linja Bugu, — granica Galicji, — Łańcut — Sanok (sic!) nie ma ani jednej kolonji polskiej. Naturalnie więc i Wilno nie jest miastem polskim, lecz Niemcy mieli podczas okupacji tego obszaru zbyt wiele doświadczeń, by je oznaczyć jako litewskie — ono leży na mapie Schäfera w obszarze białoruskim!

E. Romer

77. J. GABRYS. **Carte ethnographique de l'Europe.** Union des nationalités, Lausanne, 1918. Kümmerly u. Frey, Berne. (Kar-

tographia Winterthur), IV Ed 1:5,000.000. 103·5×77·5 cm (z przedmową prezesa komitetu litewskiego w Szwajcarii).

Cette carte constitue un exemple éblouissant de ce phénomène que, pendant la guerre, l'on abusait d'une manière illimitée même des apparences de la science. Cette carte abonde en fautes innombrables, dont souvent l'on ne peut même pas saisir le but. Le territoire lithuanien s'y étend de Dunabourg jusqu'au delà de Brześć Litewski, le territoire hongrois dépasse, au Nord, les Carpathes et atteint Drohobycz et le territoire roumain occupe une partie de la Podolie.

To dzieło jest dowodem, jak daleko iść może stosowanie propagandy w kartografii. Odrazu rzuca się nam w oczy jaskrawa plama Litwinów od Królewca, Ełku, Goniądza, aż za Brześć, Pińsk i po Mińsk, Połock i Dyneburg. W przedmowie powiedziano, że przy określaniu narodowości kierowano się nie tylko językiem, lecz i tradycjami, zwyczajami, religią i poczuciem narodowościowym; ale jaki powód skłonił autora do posunięcia etnograficznej granicy węgierskiej aż po Stryj i Dobromil, a rumuńskiej po Nadwornę i Zaleszczyki, czeskiej po Białę, lub rumuńskiej po Winnicę i t. d.? Cechą całej mapy zresztą jest celowo fałszywa generalizacja drobnych wysp językowych, z których utworzono zwarte obszary zależnie od sympatii czy antypatii autora. (Ingrja, cały Kaukaz, wsch. Rosja, Banat i t. d.). Oczywiście ani mówić nie warto o szczegółach, które roją się od błędów, wynikłych czy z niedbałości czy złej woli. Sytuacja drukowana w bardzo bladym kolorze, słabo czytelna, dobór barw trochę rażący, a czasem za słabo się wyróżniający, druk naogół dobry, choć ani równać się może z takimi dziełami *Kartographia Winterthur* jak szkolny atlas szwajcarski, lub mapa Szwajcarii 1:200.000.

(jw)

VI. BIBLIOGRAFJA

DZIEŁA NADESŁANE DO REDAKCJI — OUVRAGES REÇUS

Prace nadsyłane będą przedewszystkiem recenzowane

Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa:

Stan publikacji z dnia 31 XII 1921

Mapa specjalna 1:100.000.

Sekcje przedrukowane z mapy specjalnej pruskiej i austriackiej: 26, Osieki. 27, Swarzewo. 46, Wejherowo. 47, Puck. 68, Lupo. 69, Kartuzy. 70, Gdańsk. 77, Mehlkehmen - Wisztyniec. 96, Miastko-Rummelsburg. 97, Bytów. 98, Kościerzyna. 99, Tczew. 100, Malbork. 107, Marggrabowa-Filipów. 127, Baldenburg. 128, Brusy. 129, Czersk. 130, Starogard. 131, Sztum. 138, Lyck (Ełk)-Raczki. 161, Chojnice. 162, Tuchola. 163, Nowe. 164, Kwidzyn. 165, Iława. 170, Biała-Szczuczyn. 171, Prostki Wielkie-Grajewo. 192, Złotowo.

193, Sępólno. 194, Koronowo. 195, Grudziądz. 196, Wąbrzeźno. 197, Kurzętnik. 198, Dąbrówno. 199, Nibork-Janowo. 200, Wielbark-Chorzele. 201, Frydrychowo-Myszyniec. 202, Jeże-Kolno. 222, Piła. 223, Wyrzysk. 224, Nakło nad Notecią. 225, Bydgoszcz. 226, Toruń. 227, Gołub-Dobrzyń. 228, Górzno-Rypin. 229, Działdowo-Szreńsk. 230, Białuty-Mława. 249, Wieleń. 250, Czarnków. 251, Wągrowiec. 252, Kcynia. 253, Inowrocław. 254, Gniewkowo-Służewo. 273, Skwierzyna. 274, Międzychód. 275, Szamotuły. 276, Rogóźno. 277, Gniezno. 278, Mogilno. 279, Popowo-Radziejów. 298, Międzyrzecz. 299, Trzciel. 300, Buk. 301, Poznań. 302, Września. 303, Powidz-Słupca. 323, Wolsztyn. 324, Kościan. 325, Śrem. 326, Miłosław-Pyzdry. 347, Wschowa. 348, Leszno. 349, Gostyń. 350, Koźmin. 351, Sobótka-Kalisz. 373, Góra. 374, Kawicz. 375, Krotoszyn. 376, Mikstat-Opatówek. 400, Syców. 401, Kępno-Wieruszów. 425, Oleśnica. 426, Byczyna-Bolesławiec. 427, Gorzów-Wieluń. 473, Lubliniec. 479, Woźniki-Koziegłowy. 453, Oleśno. 500, Gliwice. 501, Bytom-Będzin. 519, Racibórz. 520, Rybnik. 521, Mysłowice. 536, Hulczyn. 537, Ruptów. 538, Pszczyna. 3963, Chrzanów i Krzeszowice. 3964, Kraków. 3965, Ujście Solne. 4069, Przemyśl. 4070, Mościska. 4071, Jaworów i Gródek Jagielloński. 4072, Lwów. 4073, Busk i Krasne. 4075, Załóżce. 4076, Jampol. 4169, Dobromil. 4170, Sambor. 4171, Rudki i Komarno. 4172, Mikołajów i Bóbrka. 4173, Przemyślany. 4174, Pomorzany. 4175, Tarnopol. 4176, Podwołoczyska. 4270, Stary Sambor. 4271, Drohobycz. 4272, Żydaczów i Stryj. 4273, Rohatyn. 4274, Brzeżany. 4275, Trembowla. 4276, Skałat i Grzymałów. 4370, Turka. 4371, Skole. 4372, Bolechów. 4375, Kałusz i Halicz. 4374, Monasterzyska. 4375, Buczacz i Czortków. 4376, Husiatyn i Kopyczyńce. 4470, Smorze i Alsó-Verecke. 4473, Stanisławów. 4474, Tyśmienica i Tlumacz. 4475, Jagielnica i Czernelica. 4476, Borszczów. 4572, Porohy. 4574, Kołomyja. 4575, Zaleszczyki. 4672, Brusztura. 4675, Śniatyn. 4774, Marenicze i Wyżnica. 4874, Szipót-Kamerale.

Sekcje przedrukowane z *Karte der westlichen Russlands*, lub z dwuwiorstówki rosyjskiej: P 24, Orany. Q 24, Olkieniki. M 25, Suwałki. N 25, Sejny. P 25, Przełaje. Q 25, Ejszyszki. N 26, Sopoćkinie. O 26, Porzecze. P 26, Nowy Dwór. Q 26, Lida. M 27, Suchowola. N 27, Grodno (Zachód). O 27, Grodno (Wschód). P 27, Ostryna. Q 27, Bielica. R 27, Nowogródek. L 28, Goniądz. M 28, Knyszyn. N 28, Sokółka. O 28, Indura. P 28, Mosty. Q 28, Wiązowiec. R 28, Zdzięcioł. J 29, Ostrołęka. K 29, Łomża. L 29, Tykocin. M 29, Białystok. N 29, Zabłudów. O 29, Świsłocz. P 29, Wołkowysk. Q 29, Słonim. R 29, Derewna. E 30, Sierpc. D 30, Lipno. P 30, Łyskowo. Q 30, Różana. C 32, Sompolno. D 31, Włocławek. E 31, Płock. F 31, Drobin. G 31, Płońsk. P 31, Prużana. Q 31, Bercza Kartuska. D 32, Kłodawa. E 32, Gostynin. P 32, Malecz. Q 32, Chomsk.

B 33, Konin. C 33, Koło. D 33, Łęczyca. E 33, Kutno. P 33, Kobryń. Q 33, Drohiczyn. C 34, Uniejów. D 34, Ozorków. E 34, Łódź. F 34, Skierniewice. R 34, Lubieszów. C 35, Sieradz. D 35, Łask. E 35, Pabjanice. P 35, Ratno. C 36, Złoczew. D 36, Szczerców. E 36, Piotrków. Q 36, Trojanówka. D 37, Działoszyn. E 37, Nowo Radomsk. E 38, Koniecpol. F 39, Jędrzejów. F 40, Miechów. VII-21, Dyneburg. VIII-22, Krasław. VIII-23, Druja. VIII-24, Dryssa. IX-22, Braśław. IX-23, Przebrodzie. IX-24, Czeressa. X-20, Łyngniany. X-21, Widze. X-22, Koziary. X-23, Szarkowszczyzna. X-24, Hermanowicze. X-25, Orzechowno. XI-21, Hoduciszki. XI-22, Postawy. XI-23, Duniłowicze. XI-24, Głębokie. XI-25, Kublicze. XII-21, Kobylnik. XII-22, Miadzioł. XII-23, Budśław. XII-24, Dokszyce. XIII-21, Żodziszki. XIII-22, Kurzeniec. XIII-23, Dołhinów. XIII-24, Biecholin. XIV-21, Smorgonie. XIV-22, Wilejka. XIV-23, Ilja. XV-20, Wiszniew. XV-21, Wołożyn. XV-22, Gródek. XV-23, Radoszkowicze. XVI-22, Raków. XVII-20, Korelicze. XVII-21, Jeremicze. XVII-22, Kojdanów. XVIII-21, Mir. XVIII-22, Stołpce. XIX-21, Nieśwież. XIX-22, Kopyl. XXI-21, Chotyńskie. XXI-22, Wielkie Czuczewicze. XXI-23, Starobin. XXI 24, Domanowicze. XXII-23, Lenin. XXII-24, Puchowicze. XXIII-20, Pińsk. XXIII-21, Płotnica. XXIII-23, Dawidgródek. XXIV-23, Kołek. XXIV-24, Tonież. XXVI-20, Włodzimierzec. XXVI-21, Sarny. XXVI-22, Tomaszgród. XXVII-20, Czartorysk. XXVII-21, Stepań. XXVII-22, Witkowicze. XXVII-23, Derć. XXVIII-20, Derażne. XCVIII-21, Kostopol. XXVIII-22, Berezno. XXVIII-23, Horodnica. XXIX-20, Równe. XXIX-21, Tuczyn. XXIX-22, Korzec. XXIX-23, Zwiąhel (Nowogród Wołyński). XXX-20, Mizocz. XXX-21, Ostróg. XXX-22, Sławuta. XXXI-20, Szumsk. XXXI-22, Sudyłków, XXXII-21, Lachowce.

Stan publikacji z dnia 1 października 1922

Mapa specjalna 1 : 100.000.

Sekcje: G 32, Modlin. G 34, Mszczonów. H 32, Warszawa. J 32, Stanisławów. J 33, Mińsk Mazowiecki. J 34, Mszczonów. L 20, Skaudwile. O 19, Krakinów. O 20, Kiejdany. O 21, Janów nad Wilją. N 24, Simno. M 23, Wyłkowyski. Q 24, Olkieniki. Q 25, Ejszyski. P 38, Kisielin. R 25, Lipnisk. 33, Pilkały. 54, Stołupiany-Wierzbołowo. 3564, Przedbórz. 3575, Kołki. 4671, Berezna-Szinever. 4677, Lipkany. 4570, Svaliava. 4772, Kabola Polana. 4775, Storożyniec-Dawideny. 4776, Hliboka. VI-21, Prele. XV-21, Wołożyn. XVI-24, Wołma. XVII-24, Przeżyr. XVIII-21, Mir. XVIII-23, Chotlany. XVIII-24, Wieczerzewicze. XXI-20, Telechany. XXII-21, Łunin. XXII-20, Łohiszyn. XXIII-21, Płotnica. XXIV-21, Horodno. XXV-21, Dąbrowiec. XXVIII-24, Emilczyn. XXXIII-21, Bazalja. XXXIII-23, Pilawa. XXXV-21, Gródek.

Mapa generalna 1 : 300.000.

Sekcje: Tomaszów (rawski), Kwidzyn, Lublin, Brześć, Kowno, Szawle, Wilno, Wilejka, Grodno, Psków.

Československý Vojenský Zeměpisný Ústav, Praha

(Czeski Instytut Wojskowo-Geograficzny)

Stan publikacji z dnia 31 grudnia 1921

Mapa specjalna 1:75.000. (Sekcje polskie podano drukiem rozstrzelonym).

Sekcje: 3652, Podmokly-Děčín. 3654, Liberec-Fridland. 3751, Teplice-Duchcov-Most. 3753, Č. Lipa-Dubá. 3754, Turnov. 3755, Vrchlabí. 3851, Chomůtov-Žatec. 7853, Mělník. 3854, Ml. Boleslav-Libáň. 3855, Jičín-Hořice. 3949, Cheb-Falknov. 3953, Praha. 3954, Kolin. 3955, Hradec Králové, Tynec, Pardubice. 3959, Osoblaha-Krňov. 4050, Teplá-Touškov. 4051, Kralovice-Břasy. 4052, Beroun-Hořovice. 4053, Zbraslav-Benešov. 4054, Kutná Hora-Uhl. Janovice. 4055, Časlav-Chrudim. 4056, Vys. Mýto-Litomyšl. 4060, Opava. 4061, Fryštát. 4062, Biala-Bielsko. 4149, Primda. 4150, Nýřany-Horšův Týn. 4151, Plzeň-Blovce. 4156, Policka-Nove Mesto. 4158, Olomouc. 4160, Frýdek-N. Jičín. 4161, Jablunkov. 4162, Żywiec. 4163, Maków-Podvilk. 4252, Blatná-Pisek. 4254, Kamenice. 4256, Vel. Meziříčí. 4257, Boskovice-Blansko. 4259, Přerov-Kromeríž. 4260, Val. Meziříčí-Vsetín. 4263, Tvrdošín. 4264, Nowy Targ-Zakopane. 4265, Szczawnica-St. Lubovňa. 4350, Žel. Ruda-Viechtach. 4351, Sušice-Vimperk. 4354, Jindř. Hradec. 4355, Dačice-Mor. Budějovice. 4356, Trebic-Mor. Krumlov. 4357, Brno. 4358, Slavkov. 4359, Uh. Hradiště Uh. Hrod. 4364, Wys. Tatry-Poprad. 4365, Levoča-Kežmarok. 4454, Litschau (Licov)-Gmunt. 4455, Drozdy (Drozdov). 4456, Znojmo. 4464, Prameniště. 4564, Vel. Revúca-Rimav. Baňa. 4565, Rožňava-Silaš. 4664, Rim. Sobota.

Velká Praha s okolím 1:75.000.

Mapa generalna 1:200.000. Prozatimni vydání bez terénu (wydanie prowizoryczne).

Sekcje: 50/35, Olomouc. 50/36, Opava. 50/37, Oświęcim. 50/40, Przemyśl. 49/35, Břeclav. 49/36, Trenčín. 49/37, Baň. Bystrica. 49/38, Levoča. 49/39, Košice. 49/40, Užhorod. 49/41, Turka. 49/42, Stanisławów. 48/35, Bratislava. 48/36, Komárno. 48/37, Lučenec. 48/38, Miskolcz. 48/39, Debreczen. 48/40, Munkácsévo. 48/41, Satul-Mare. 48/42, Sighetul Maramure Surul (Marmaros Sihot).

Mapa přehledná 1:750.000. Prozatimni vydání bez terénu (wydanie prowizoryczne).

Sekcje: 1B, Berlin. 1C, Poznań. 2B, Praha. 2C, Opava. 3C, Wien-Budapest (N połowa sekcji).

Mapa pochodowa 1:300.000. Prozatimni wydání (wydanie prowizoryczne).
 Sekcje: 1 A, Cheb. 1 D, Křnov. 2 A, Domažlice. 3 C, Znojmo.
Priručni mapa Československé Republiky. 1:1,500.000. 7 wyd. Ustr.
 Nakł. a knikkub. učit. Českoslov. v Praze 1922.
Přehledna mapa Českoslov. Republiky. 1:1,000.000. 1921.
Politické rozdelení Československe Republiky. 1:750.000. (2 sekcje).
Carte administrative de la Slovaquie (bez tytułu i podziałki).
Přesna nivelace území Velke Prahy s okolím. Praha, 1922.
Výroční zpráva za rok 1920. Praha, 1921. T. s... za rok 1921. Praha, 1922.

Do nauki o Polsce. Ministerstwo W. R. i O. P., Wydział Oświaty Poza-
 szkolnej. 1922. T. I.: „Obszar Rzeczypospolitej Polskiej“. T. II.: „Ilość
 Polaków“. T. III.: „Gęstość zaludnienia“. T. IV.: „Polskie bogactwa
 kopalne“. T. V.: „Użytkowanie ziemi“. T. VI.: „Przemysł fabryczny“.
Fr. Karpowicz: Specjalna mapa okolic Warszawy. 1:125.000.
Fr. Karpowicz: Specjalna mapa kolejowa Polski. 1:1,500.000.
E. Romer: Europa fizyczna ścienna. Lwów, „Atlas“, 1922. 1:3,500 000.
E. Romer: Azja fizyczna ścienna. Lwów, „Atlas“, 1922. 1:7,000.000.
E. Romer: Ameryka półn. fizyczna ścienna. Lwów, „Atlas“, 1922.
 1:7,000.000.
E. Romer: Ameryka połudn. fizyczna ścienna. Lwów, „Atlas“, 1922.
 1:7,000.000.
E. Romer: Planigloby polityczne ściennie. „Lwów, „Atlas“, 1922.
 1:25,000.000.
E. Romer i J. Jurczyński: Atlas krajoznawczy województwa łódz-
 kiego. Lwów, „Atlas“, 1922.
Korbel-Sawicki: Atlas geograficzny. Zeszyt I. Kraków, 1922.
Prace Komisji dla Atlasu Historycznego Polski. Zeszyt I. Kraków, 1922.
Bolesław Olszewicz: Polska Kartografja Wojskowa. Warszawa,
 1921. Główna Księgarnia Wojskowa.
Jerzy Lewakowski: Terenoznawstwo i Kartografja Wojskowa.
 Warszawa-Kraków, 1920. J. Czernecki.
Bibliografja Geologiczna Polski. Zebrała R. Danysz-Fleszarowa.
 Państwowy Instytut Geologiczny. Warszawa, 1914—20.